

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

**РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК
ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ**

Виконала:

студентка II курсу, 61 групи

Спеціальності 013 «Початкова освіта»

Соколова Катерина Альгі

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент

Коновальчук Марина Валеріївна

Чернігів – 2025

Роботу подано до розгляду «_____» _____ 2025 року.

Студентка _____ Соколова К.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____ Коновальчук М. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Рецензент _____ Оніщенко І.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти* протокол № _____ від «__» _____ 2025 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри _____ Ірина ТУРЧИНА
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	
1.1. Актуальність проблеми розвитку креативності молодших школярів як засобу соціалізації в умовах невизначеності.....	7
1.2. Креативність як педагогічне явище: сутність, види, умови формування в умовах невизначеності.....	14
1.3. Психолого-педагогічні особливості розвитку креативності у молодших школярів	24
Висновки до першого розділу	33
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ЗАСОБУ ЇХНЬОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ	
2.1. Організація та етапи експериментального дослідження	35
2.2. Педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів у процесі соціалізації	40
2.3. Сучасні підходи та технології формування креативності учнів у початковій школі	47
Висновки до другого розділу	53
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку української освіти пріоритетним завданням є формування гармонійно розвиненої, соціально адаптованої, здатної до творчого самовираження особистості. У зв'язку зі зміною соціокультурного середовища, зростанням інформаційного тиску та стрімким розвитком технологій, виникає потреба в активізації особистісних ресурсів учня, насамперед його креативності як важливої складової загального розвитку й соціалізації. Саме в початковій школі закладаються основи інтелектуального, емоційного й комунікативного розвитку дитини, формується її здатність до самостійного мислення, взаємодії з оточенням, відповідального ставлення до власного вибору та дій.

Креативність сьогодні розглядається не лише як здібність до нестандартного мислення, а як складна інтегрована якість, що включає мотиваційні, емоційні, інтелектуальні та комунікативні компоненти. Розвиток креативності має вагоме значення для соціалізації учня — процесу, в якому дитина засвоює соціальні норми, моделі поведінки, моральні цінності. Здатність до творчої адаптації, вміння генерувати ідеї, вільно висловлювати свої думки й бути толерантним до думок інших — усе це є базисом для формування активного громадянина, здатного взаємодіяти в полікультурному світі.

Актуальність теми також зумовлена положеннями Державного стандарту початкової освіти (2018), Концепції "Нова українська школа", де серед ключових компетентностей зазначається ініціативність, підприємливість, креативність, соціальна та громадянська відповідальність. В умовах трансформації освітнього середовища розвиток креативності набуває не лише дидактичного, а й виховного значення, виступаючи засобом підтримки самостійності, самореалізації та соціальної активності молодших школярів.

Стан наукового опрацювання проблеми. Питання розвитку креативності досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: Л. Виготський, Я. Пономарьов, Н. Лейтес, О. Музика, Т. Ткаченко, О. Савченко, Л. Артемова, Н. Карабанова, Дж. Гілфорд, Е. Торренс, К. Роджерс та ін. У їхніх працях розглядаються психологічні передумови креативності, особливості розвитку творчого мислення, умови стимулювання креативної активності в дітей. Окремі аспекти проблеми соціалізації школярів досліджували І. Бех, А. Капська, В. Киричук, І. Кон, С. Максименко, Л. Свирська, М. Стельмахович та ін.

Попри значну увагу до питання розвитку креативності, проблема розгляду її як чинника соціалізації молодших школярів у цілісному

педагогічному процесі досі залишається недостатньо вивченою. Зокрема, недостатньо окреслені педагогічні умови, що поєднують розвиток креативності з формуванням соціальних умінь та взаємодії в учнів молодшого шкільного віку. Це й зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та дослідити на практиці педагогічні умови розвитку креативності учнів початкових класів як ефективного засобу їх соціалізації в умовах невизначеності.

Об'єкт дослідження — освітній процес у початковій школі.

Предмет дослідження — педагогічні умови розвитку креативності учнів початкових класів як засіб їх соціалізації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади поняття креативності та соціалізації в контексті початкової освіти.
2. Визначити психолого-педагогічні особливості розвитку креативності в учнів молодшого шкільного віку.
3. Обґрунтувати педагогічні умови, що сприяють розвитку креативності як засобу соціалізації в умовах невизначеності.
4. Провести емпіричне дослідження з метою перевірки ефективності запропонованих умов у практиці початкової школи.

Методи дослідження включають:

- теоретичні: аналіз і синтез наукової літератури, моделювання, систематизація понять;
- емпіричні: спостереження, бесіди, анкетування, педагогічний експеримент;
- методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження.

Практичне значення роботи полягає у можливості впровадження результатів дослідження у практику роботи педагогів початкової школи з метою створення умов, які стимулюють творчий розвиток та соціальну активність учнів в умовах невизначеності. Отримані результати можуть бути використані під час розробки методичних рекомендацій, програм креативного розвитку, інтерактивних методик викладання, спрямованих на формування творчої, соціально активної особистості.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на:

- 1) Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції «Інновації та традиції в освіті: історичний досвід і сучасні виклики розвитку дошкільної, початкової, мистецької освіти та культури», 28 березня 2025 року Чернігів, Україна. / з доповіддю «Розвиток креативності учнів на уроках як засіб соціалізації молодших школярів».

2) II Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та освіта як основа суспільного розвитку», 28 квітня 2025 року Житомир, Україна. / з доповіддю «Педагогічні умови організації творчої діяльності молодших школярів».

3) II Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Наукові перспективи та методичні інновації у розвитку початкової освіти», 8 травня 2025 року Вінниця, Україна. / з доповіддю «Сучасні підходи та методи розвитку креативності у молодших школярів».

4) III Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація освіти в контексті процесів глобалізації», 11 травня 2025 року Дніпро, Україна. / з доповіддю «Розвиток креативності молодших школярів як важлива складова розвитку softskills» .

5) II Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції з міжнародною участю «Стратегії та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації», 25 червня 2025 року, Чернігів, Україна. / з доповіддю «Позаурочна діяльність як простір вільного самовираження та розвитку соціальної активності молодших школярів».

А також апробація здійснювалась у таких публікаціях:

1. Соколова К. Педагогічні умови організації творчої діяльності молодших школярів // Наука та освіта як основа суспільного розвитку: збірник наукових праць. – Житомир, 2025. – С. 59–61.

2. Соколова К. Сучасні підходи та методи розвитку креативності у молодших школярів // Наукові перспективи та методичні інновації у розвитку початкової освіти: збірник наукових праць. – Вінниця, 2025.

3. Соколова К., Коновальчук М. Розвиток креативності молодших школярів як важлива складова розвитку softskills // Трансформація освіти в контексті процесів глобалізації: збірник наукових праць. – Дніпро, 2025. – С. 82–86.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Актуальність проблеми розвитку креативності молодших школярів як засобу соціалізації в умовах невизначеності

В умовах воєнного стану українське суспільство переживає глибоку кризу невизначеності, яка торкається всіх сфер життя, зокрема й освіти. Діти молодшого шкільного віку опинилися в ситуації, де звичний уклад порушено, а майбутнє сприймається як непередбачуване. Постійні зміни умов навчання, евакуації, онлайн-уроки, повітряні тривоги та втрата відчуття безпеки створюють емоційне напруження, яке впливає на процес соціалізації. У таких умовах школа набуває нового значення — стає не лише місцем отримання знань, а й простором психологічної підтримки, формування стійкості, співпраці та вміння діяти в непередбачуваних обставинах.

У стресових умовах одним із завдань педагогіки є дослідження креативності людини та її проявів у дітей на різних етапах соціалізації. Щоб повністю зрозуміти цю проблему, необхідно детальніше розглянути визначення поняття «креативність». Це слово походить від латинського слова «creation» – створення – і означає загальну здатність до створення чогось, що характеризує особистість в цілому, проявляється в різних сферах діяльності і розглядається як відносно незалежний фактор обдарованості. За визначенням О.Бондаренко, креативність — це здатність знаходити рішення в незвичайних ситуаціях, а також орієнтація на нове і здатність глибоко засвоювати власний досвід. Критерієм креативності є не якість результату, а властивості і процеси, що активують творчу продуктивність — саме це і називається креативністю [4, с. 2].

Слід зазначити, що «креативність» зазвичай розглядається як творчі здібності (таланти) людини, які можуть проявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні та діях. У сучасній літературі існує безліч визначень поняття «креативність», але немає загальноприйнятого уявлення про креативність. Так, В.Бочаровау своєму дослідженні на тему креативності підкреслює, що визначення креативності «означає провал, оскільки креативність ще не концептуалізована і не має емпіричного визначення» [4, с. 123]. Крім того, необхідно чітко визначити основні складові та механізми цього явища. До аспектів, що досліджуються в літературі в галузі дослідження креативності, належать: креативний процес, креативний продукт, креативна особистість та креативне середовище, що включає сферу, структуру, соціальний контекст,

вимоги до креативного продукту, рівень креативності, фактори, що сприяють та перешкоджають креативності тощо.

У вітчизняній та зарубіжній літературі існує багато різних поглядів на поняття креативність. Насправді це поняття лише нещодавно увійшло в науковий вжиток і, як уже згадувалося вище, є запозиченням з англійської мови «creation» — створювати, творити. Цей термін дуже близький до поняття «креативність», але дослідники бачать між ними певні відмінності і останнім часом віддають перевагу терміну «креативність».

Історія дослідження креативності охоплює кілька періодів і може бути пов'язана з дослідженням інтелекту та здібностей. Автором терміна «креативність» вважається Дж. Гільфорд.

Концепція креативності Дж. Гілфорда та Е. П. Торранса стала популярною після публікації робіт, в яких дослідники намагалися підтвердити ідею кореляції між інтелектом і креативністю. Гілфорд вказав на принципову різницю між двома видами мисленнєвих операцій: конвергенцією та дивергенцією [12, с.34]. Конвергентне мислення характеризується тим, що людина за наявності декількох умов повинна знайти єдине правильне рішення. Дивергентне мислення визначається як тип мислення, що рухається в різних напрямках. Цей тип мислення дозволяє знайти різні шляхи вирішення проблеми і призводить до несподіваних висновків і результатів. Гілфорд розглядав процес дивергенції як основу креативності як загальної творчої здібності.

Гілфорд виділив чотири основні параметри креативності[12, с.25]:

- 1) оригінальність – здатність продукувати віддалені асоціації та незвичайні відповіді;
- 2) семантична гнучкість – здатність розпізнавати основну властивість об'єкта та пропонувати нове застосування для нього;
- 3) образна адаптивна гнучкість – здатність змінювати форму стимулу так, щоб побачити в ньому нові ознаки та можливості використання;
- 4) семантична спонтанна гнучкість – здатність генерувати різноманітні ідеї в нерегульованій ситуації.

Загальний інтелект не є частиною структури креативності. Однак схильності, серед іншого, є також певним родом обставин, що визначають межі теперішніх і майбутніх досягнень дитини в її розумовому розвитку. У стислому вигляді ця ідея сьогодні представлена в «моделі діапазонів» С.Журавльової [15], в якій інтелект обмежує верхню межу досягнень у будь-якій діяльності, але не визначає її результат. З ростом загального інтелекту зростає і діапазон. Ця модель дозволяє інтерпретувати той факт, що успіх

обдарованих людей визначається не їх інтелектом, а мотивацією та активністю.

Концепція, протилежна натівізму, не заперечує істотної ролі природних здібностей, але надає вирішальне значення соціальному середовищу у формуванні інтелектуальних здібностей. Схильність тут розуміється як природна передумова здібностей, які реалізуються за допомогою соціальних механізмів, серед яких насамперед освіта і виховання. Відповідно, здібності визначаються як індивідуальні психологічні властивості людини, що визначають успішність її дій. Саме співвідношення між схильністю, здібностями і культурним середовищем визначає широту концептуальних підходів до теми креативності.

Дослідники вважають, що первинні природні відмінності між людьми полягають не в готових здібностях, а в схильностях. Здібності є дуже багатозначними і можуть розвиватися в різних напрямках. Вони є лише передумовою для розвитку здібностей, між здібностями і схильностями існує дуже велика відстань – весь шлях розвитку людини. Велике значення надається діяльності, завдяки якій природні схильності можуть перетворюватися на здібності. Вчені вважають, що концепція соціальної обумовленості відмінностей у рівні психічного розвитку між людьми є єдиною дійсно плідною, оскільки тільки в ній можна знайти основу для створення умов для розвитку особистості [18, с. 52].

Загальновідомо, що поняття «креативність» і «творчість» не є синонімами, але пов'язані між собою. Креативність вважається більш загальним поняттям порівняно з творчістю. Творчість — це творча здатність індивіда, що характеризується готовністю до створення принципово нових ідей і як самостійний фактор входить до структури обдарованості [20, с.76]. Найвідоміше визначення творчого процесу в сучасній літературі належить К.Крутії «Креативність — це процес, складовими якого є: чутливість до проблем, відчуття незадоволеності та недостатності власних знань, чутливість до відсутніх елементів і дисгармонії, виявлення проблем, пошук рішень, припущення, формулювання гіпотез, перевірка та повторна перевірка цих гіпотез, їх модифікація, а також узагальнення результатів» [23, с. 3].

На основі отриманих даних він дійшов висновку, що розвиток креативності не є генетично зумовленим, а залежить від культури, в якій зростає дитина, і експериментально довів, що відставання у розвитку креативності можна усунути за допомогою спеціальних тренувань.

Так, Н.Толкачова виділяє такі фактори розвитку креативності: креативні здібності; навички; мотивація; інтелект вище середнього;

підтримка хобі з боку батьків; стабільні інтереси; знайомство з іншими стереотипами поведінки, мови та навчання (проживання та навчання в інших країнах, вивчення іноземних мов у молодому віці) [47, с. 39–40]. Таким чином, вона перелічує як біологічні, так і соціальні фактори, які нерозривно пов'язані між собою. Для підвищення креативності необхідно, перш за все, звернути увагу на діагностику біологічних факторів та створення відповідних соціальних умов.

Загалом, креативність вивчали як українські (В. Клименко, Е. Лузик, О. Потебня, В. Роменець, С. Сисоєва, Л. Шелестова), так і зарубіжні науковці (Г. Альдер, Дж. Гілфорд, А. Маслоу, К. Поппер, К. Роджерс, П. Торренс).

В Україні дослідження феномену креативності та творчої діяльності пов'язані з іменами відомих учених, таких як В. Моляко (дослідження творчих здібностей у технічній сфері), В. Роменець (вивчення розвитку творчих здібностей особистості впродовж онтогенезу), С. Сисоєва (підготовка педагогів до формування творчої особистості учнів), М. Холодна (взаємозв'язок інтелектуальних і творчих здібностей), В. Клименко (питання виховання та виявлення обдарованості дітей) та інші.

У працях українських та зарубіжних авторів креативність розглядається як:

1. вид інтелектуальної здатності, творчий стиль діяльності та результат творчої активності людини (Дж. Гілфорд, Ф. Юлак, Е. Торренс, Дж. Фостер);
2. властивість або комплексна характеристика особистості, пов'язана зі здатністю до новаторства, самовираження й продуктивного мислення (К. Роджерс, А. Маслоу);
3. особливість інтелектуальної діяльності, пов'язана з гнучкістю, оригінальністю та здатністю до нестандартних рішень (зарубіжні когнітивні та гуманістичні дослідники). [50, с.3].

Креативність – це не окрема здатність, а поєднання інтелектуальних здібностей і особистих якостей, а також загального ставлення людини до життя. Її не можна звести до окремої психологічної риси чи спеціальних творчих здібностей (художніх, музичних тощо). Креативність є неспецифічною, вона не пов'язана з певними видами діяльності, а може проявлятися в найрізноманітніших ситуаціях. Якщо її тренувати в певній діяльності, вона буде сильніше проявлятися і в інших видах діяльності.

Креативність у певній мірі притаманна всім людям і не є унікальною психологічною рисою або ознакою геніальності. Звичайно, ступінь її вираженості може значно варіюватися, але у більшості людей вона цілком достатня для творчого вирішення життєвих проблем. Якщо це не так, проблема, як правило, полягає не в відсутності творчих здібностей, а в їх

недостатній вираженості та нездатності ними користуватися. Креативність можна контролювати і розвивати – її можна активувати і тренувати, зокрема за допомогою спеціально модельованих ігрових ситуацій [8, с. 9].

З цієї точки зору креативність можна розглядати як реакцію особистості на виклики стресових ситуацій, адже в спокійному, врівноваженому стані людина володіє здібностями і талантами, які, однак, можуть перебувати в так званому «сплячому» стані. Особистість має уяву, вона може фантазувати, але не може втілити свої ідеї в життя. У стресовій ситуації, яка може бути викликана будь-якими змінами в житті, психічні процеси людини прискорюються. Креативність є засобом подолання перешкод на життєвому шляху та усунення суперечностей, які можуть зруйнувати цілісність структури особистості, а отже, і саму особистість. Кожне таке подолання є етапом (ліміном), який збагачує світ дитини, підлітка, молодого людини і дорослого новим змістом (усвідомленням подолання, перемоги). Сукупність цих символів – значень, що розгортаються у свідомості при зіткненні з новими труднощами чи життєвими проблемами, – є набором перевірених інструментів для їх вирішення: досвід людини. Однак якщо ситуація виявляється складнішою за всі попередні і жоден з інструментів досвіду не підходить для її повного вирішення, з'являється можливість відкрити творчу здатність до збереження цілісності власної особистості – її психічного здоров'я [48, с. 157].

З креативністю пов'язані дві риси особистості: інтенсивність мотивації до пошуку та чутливість до побічних продуктів, що виникають під час процесу мислення. Л.Сергеєва розглядає творчий акт як вбудований у контекст інтелектуальної діяльності за відповідною схемою [44, с.23]. Щоб бути творчим, потрібно засвоїти модель поведінки творчої людини, шляхом наслідування досягти нового рівня оволодіння культурою і самостійно рухатися далі. Для креативності необхідні власні когнітивні зусилля. Однак якщо сил не вистачає, адаптивні моделі поведінки дискредитовані, а людина не готова до креативності (у її оточенні не було відповідних моделей поведінки), вона падає в прірву руйнування.

Для визначення рівня креативності людини як складової самосвідомості Р.Павелків розробила метод «креативного поля», який базується на рівнях інтелектуальної активності. Якщо під час сумлінної та надзвичайно енергійної роботи людина залишається в рамках спочатку визначеного підходу, її інтелектуальна активність класифікується як стимулююча-продуктивна, пасивна. Пасивний рівень не є станом бездіяльності, спробою уникнути розумових зусиль. Це діяльність, яка щоразу викликається зовнішнім подразником, є некритичним прийняттям

того, що задано ззовні. Наступний етап — евристичний. Він характеризується появою певного рівня інтелектуальної ініціативи, яка не стимулюється ні зовнішніми факторами, ні суб'єктивною оцінкою незадовільних результатів діяльності. Найвищий рівень інтелектуальної діяльності — творчий [36, с. 37].

Слід зазначити, що не кожна креативність, навіть у поєднанні з якостями, що сприяють її розвитку, призводить до створення людиною творчих продуктів, які є споживчими товарами. Можливо, що креативність залишається річчю самою по собі, яка проявляється лише в області мрій, що не мають нічого спільного з реальністю. У цьому контексті психологи говорять про «наївну» та «культурну» креативність. У першому випадку мова йде про певну «сиру» здатність створювати щось нове, яка є у більшості дітей, але з віком зазвичай зникає. У другому випадку мова йде про здатність до продуктивної креативності, яка базується як на досвіді, так і на інтелектуальних здібностях [8, с. 31].

Загалом у психології існує принаймні три основні підходи до проблеми творчих здібностей [18, с. 54]. Їх можна сформулювати так:

1. Творчих здібностей як таких не існує. Інтелектуальні здібності є необхідною, але не достатньою умовою для творчої діяльності людини. Головну роль у визначенні творчої поведінки відіграють мотивація, цінності та особливості особистості (А. Танненбаум, А. Олох, Д. Богоявленська, А. Маслоу та ін.). До основних рис творчої особистості ці дослідники відносять когнітивні здібності, проблемність мислення та незалежність у неясних і складних ситуаціях.

2. Творча здатність (креативність) є самостійним фактором, що не залежить від інтелекту (Дж. Гільфорд, К. Тейлор, Р. Грубер, Дж. Пономарьов). У «послабленому» варіанті ця теорія стверджує, що між рівнем інтелекту та рівнем креативності існує лише незначна кореляція. Найбільш розвиненою концепцією є «теорія інтелектуальних порогів» Е. Торранса.

3. Високий рівень інтелекту передбачає високий рівень творчих здібностей і навпаки. Творчий процес як специфічна форма психічної діяльності не існує. Цю точку зору поділяють практично всі фахівці в галузі інтелекту (Д. Векслер, Р. Вайсберг, Р. Айзенк, Л. Термен, Р. Стернберг та ін.). Завдяки розвитку в процесі діяльності та у поєднанні з провідними мотивами, креативність розвивається в структурі особистості і проявляється як здатність до продуктивних змін і створення якісно нових видів діяльності. В. Моляко називає сім ознак креативності: оригінальність, евристичність, фантазія, активність, концентрація, ясність, чутливість [19, с. 22].

Для творчої особистості характерні виражена саморегуляція сприйняття, його спрямованість на вирішення проблеми або завдання, високий рівень концентрації, її тривалість і стійкість. Найбільш яскравим і типовим проявом креативності вважаються уява та фантазія. Уява творчих особистостей відрізняється особливою жвавістю, незвичайністю, життєвістю та невідповідністю, надзвичайною фантазією та образністю[21].

Сучасна система освіти розвивається в умовах постійних змін і соціальної нестабільності, що призводить до атмосфери невизначеності в усіх сферах життя. Під такими умовами науковці А.Деркач[13], І.Панасюк [40], Толкачова [50] розуміють ситуації, в яких неможливо точно передбачити подальший хід подій, встановити чіткі напрямки розвитку або забезпечити стабільність освітнього процесу. Невизначеність посилюється зовнішніми факторами, такими як війна, швидкий технологічний прогрес, інформаційне перенавантаження та зміни у формах навчання та спілкування. Все це впливає на шкільне середовище і викликає у дітей почуття страху та невпевненості.

За таких обставин, на думку А.Деркач[13], особливого значення набуває розвиток творчості учнів початкової школи, адже саме творчість допомагає дитині гнучко реагувати на зміни, мислити нестандартно, знаходити вихід із непередбачуваних ситуацій і зберігати внутрішню рівновагу. Творчість стає не тільки важливою особистісною рисою, а й ефективним механізмом соціалізації, що сприяє активній адаптації до нових реалій життя. Тому розвиток творчого потенціалу дитини в часи невизначеності є необхідною умовою її повноцінного розвитку та ефективної інтеграції в сучасне суспільство.

І.Панасюк [40] вважає, що розвиток креативності молодших школярів у сучасних умовах набуває особливої актуальності. Креативність виступає не лише як здатність до творчого мислення, а як важливий ресурс адаптації до невизначеності, пошуку нових рішень і збереження внутрішньої рівноваги. Вона допомагає дітям краще розуміти себе та інших, ефективно комунікувати, проявляти ініціативу й знаходити вихід із складних ситуацій.

Толкачова [50] доводить, що формування креативності тісно пов'язане з розвитком соціальних навичок - співпраці, емпатії, толерантності, що є основою для гармонійної соціалізації. Таким чином, у період війни й післявоєнного відновлення саме розвиток креативного потенціалу дітей може стати одним із найважливіших засобів їхньої адаптації, життєстійкості та особистісного зростання.

Отже, можна зробити висновок, що, незважаючи на велику різноманітність поглядів на креативність, більшість вчених сходяться в своїх

поглядах на низку рис особистості, що належать до креативності як явища самосвідомості. Серед рис особистості, що позитивно впливають на творчий саморозвиток, вчені виділяють такі: оригінальність мислення як здатність особистості відтворювати різноманітні, незвичайні та нетрадиційні ідеї на основі окремих асоціацій, нетрадиційні підходи до вирішення проблем, винахідливість; цікавість як відкритість до всього нового і невідомого, що виражається в підвищеній активності та прагненні до нової цікавої інформації; розвинена уява як передумова для створення нових моделей відповідно до творчих ідей, що втілюються в незвичайних і цінних (для особистості та суспільства) продуктах діяльності; розвинена інтуїція як когнітивне сприйняття істин або ідей на основі припущень, «внутрішнього голосу» та попередніх міркувань; творче мислення як інтелектуальний процес створення нового; емоційність та емпатія, що характеризуються змістом, якістю та динамікою емоцій і почуттів, ставленням особистості до процесу діяльності та її результату [36, с. 80].

1.2. Креативність як педагогічне явище: сутність, види, умови формування в умовах невизначеності

Актуальність дослідження креативності в освітньому процесі у часи випробувань зумовлена глибокими змінами, що відбуваються в галузі освіти в постіндустріальному, інформаційному та глобалізованому суспільстві. Освіта XXI століття виходить за межі простого засвоєння знань – вона повинна сприяти розвитку особистості, здатної мислити нестандартно, приймати нестереотипні рішення, адаптуватися до динамічних змін, генерувати нові ідеї та створювати інноваційні продукти. У цьому контексті креативність розглядається як ключова компетенція сучасної особистості, що забезпечує успішну професійну реалізацію, особистісний розвиток та громадянську активність.

Особливе значення креативність в умовах невизначеності має в освітньому процесі, в якому формуються не тільки знання та навички, а й ціннісні орієнтири, способи мислення, здатність до самовираження та рефлексії. Сучасні парадигми освіти – компетентнісні, особистісні та діяльнісні підходи – орієнтують педагогічний процес на розвиток індивідуального творчого потенціалу учнів та стимулювання творчої діяльності вчителів. Тому дослідження креативності як педагогічного явища є надзвичайно важливим для забезпечення якості освіти та її відповідності сучасним викликам і потребам суспільства.

На думку Є.Осіпова, розвиток креативності учнів та студентів сприяє формуванню так званих «м'яких навичок» (гнучких умінь), серед яких творче мислення посідає одне з провідних місць. Успішна реалізація концепції Нової української школи, модернізація вищої освіти та інтеграція української освіти до європейського освітнього простору вимагають перегляду змісту, форм і методів навчання з метою створення умов для розвитку творчого потенціалу особистості на всіх рівнях освітньої системи[35].

Актуальність також впливає з необхідності підготовки викладачів, які самі володіють креативним мисленням і здатні створити навчальне середовище, що сприяє розвитку креативності учнів. Сьогодні педагог не тільки передає знання, а й виступає посередником творчих процесів і наставником у розвитку індивідуальної унікальності кожного учня. Тому дослідження сутності, структурних компонентів, видів і механізмів розвитку креативності має важливе теоретичне і практичне значення, є предметом наукового інтересу і ключовою сферою трансформації освітнього простору.

Поняття «креативність» (від англійського «creativity» – творча сила, здатність створювати нове) має багатогранне значення і охоплює різні галузі знань – психологію, педагогіку, філософію, культурологію. У науці це поняття стало популярним у середині століття, але витoki розуміння творчої діяльності людини сягають далеко в минуле. Ще Платон і Аристотель вважали креативність одним із найвищих проявів розуму і душі, а в епоху Відродження креативність асоціювалася з геніальністю, талантом і божественним натхненням[28].

У ХХ столітті поняття «креативність» почало формуватися як самостійна категорія досліджень. Значний внесок у розвиток теорії креативності зробили Дж. Гільфорд, який запропонував розрізнення конвергентного та дивергентного мислення, а також П. Торранс, відомий своїми тестами для визначення креативного потенціалу. Поступово це поняття перестало розумітися лише як виняткова здатність геніїв, а стало природним ресурсом, притаманним кожній людині і здатним розвиватися за відповідних умов. У сучасній науці креативність визначається як здатність індивіда генерувати оригінальні, нестандартні і водночас доцільні ідеї, які є новими і цінними для певного контексту [33].

У педагогіці креативність розглядається як ключовий компонент особистого та професійного розвитку учнів і вчителів. Сучасна освіта все більше орієнтується не на репродуктивне засвоєння знань, а на формування компетентностей, серед яких центральне місце займає креативне мислення. У контексті педагогічної діяльності креативність передбачає здатність не тільки генерувати нові ідеї, а й перетворювати процес навчання на творчий,

відкритий і динамічний простір, де учні та вчителі є рівноправними партнерами в діалозі.

На думку Ю.Мамарігіної, креативність у діяльності педагога проявляється в його здатності імпровізувати, змінювати підхід до викладання матеріалу, адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб учнів, використовувати міждисциплінарні зв'язки, інтерактивні технології та нетрадиційні форми роботи. Така діяльність вимагає високого рівня емоційного інтелекту, відкритості до нового та постійного саморозвитку. З іншого боку, педагогічна креативність сприяє розвитку творчого потенціалу учнів, їхній самооцінці, саморозвитку та формуванню критичного мислення[28].

У системі шкільної та вищої освіти створення умов для розвитку креативності учнів та студентів є важливим завданням сучасної педагогіки. Це передбачає переорієнтацію навчальних цілей, збагачення освітнього середовища, впровадження ігрових, проектних та дослідницьких методів, а також створення атмосфери психологічного комфорту та підтримки, в якій креативність може розвиватися природним чином.

Креативність, яка спочатку вважалася елітарною рисою, сьогодні є необхідною характеристикою кожного успішного учасника освітнього процесу. У педагогічному контексті вона є не тільки метою, а й засобом навчання та розвитку, що може забезпечити глибше розуміння знань, особистісний ріст та успіх у житті[25].

Креативна особистість в педагогічному контексті є важливим чинником інноваційних змін в освіті. Вона відрізняється низкою рис, які вирізняють її серед інших, серед яких: нестандартне мислення, готовність до експериментів, відкритість до нового, гнучкість у прийнятті рішень, внутрішня мотивація до навчання, здатність долати стереотипи, швидке переключення між ідеями та альтернативними точками зору, саморефлексія та емоційна пластичність. Креативні люди часто виявляють високий рівень допитливості, не бояться помилок і схильні шукати оригінальні рішення в складних ситуаціях. Їхнє мислення є дивергентним – вони здатні генерувати багато різних ідей у відповідь на одну проблему.

У педагогічній діяльності креативність проявляється у здатності вчителя не тільки відходити від стереотипних методів навчання, а й створювати ситуації, що спонукають учнів до активного навчання. Водночас креативна особистість є гнучкою до змін, демонструє емоційну стабільність і здатність адаптуватися до непередбачуваних викликів. Вона відкрита до критики, вміє працювати в команді та надихає інших на саморозвиток[51].

Важливо також розрізнити поняття «креативність», «творчість» та «інноваційність», які часто вживаються як синоніми, але мають різне значення. Креативність (від англійського *creativity*) — це здатність генерувати нові ідеї, бачити нові зв'язки між явищами та формулювати нестандартні підходи до вирішення проблем. Це потенціал або риса особистості, яка може проявлятися в різних сферах діяльності. Творчість — це практична реалізація креативності, тобто процес втілення нових ідей у конкретні результати — твори, продукти, рішення. Креативність вимагає не тільки уяви, а й працьовитості, технічних навичок і наполегливості. Інноваційність, у свою чергу, полягає в здатності впроваджувати нововведення, тобто реалізовувати нові ідеї, продукти або процеси, що мають практичне значення і покращують існуючий стан[22].

Отже, креативність є джерелом нових ідей, креативність – засобом їх реалізації, а інноваційність – здатністю перетворювати ці результати на соціально значущі зміни. У педагогіці важливо не тільки розвивати креативне мислення студентів, а й розвивати їхні навички креативної реалізації ідей та готовність до впровадження освітніх інновацій.

С.Поліщук доводить, що креативність у педагогіці є багатограним явищем, яке проявляється в різних сферах освітньої діяльності – як у вчителів, так і в учнів. Її різноманітність вимагає розрізнення різних видів креативності, кожен з яких відіграє унікальну роль в освітньому процесі. Нижче представлено основні види креативності, які мають особливе значення для сучасної освітньої практики[39].

Особиста креативність вчителя – це здатність вчителя мислити нестандартно, гнучко діяти в педагогічних ситуаціях, застосовувати інноваційні методи та підходи, створювати інтелектуально та емоційно стимулююче середовище. Ця креативність передбачає педагогічну ініціативу, відкритість до змін, гнучкість мислення та здатність до рефлексії. Особиста креативність тісно пов'язана з педагогічною компетентністю. Вона проявляється у способі передачі навчального матеріалу, у виборі форм спілкування з учнями, у здатності розпізнавати потенціал кожного окремого учня та створювати умови для його розвитку. Творчий педагог є не тільки носієм знань, а й супроводжувачем у навчанні, мотиватором та натхненником. Найважливішими рисами творчого вчителя є: інтелектуальна допитливість, здатність до самонавчання, емоційна чутливість, відкритість до експериментів, толерантність до неоднозначностей і помилок.

Е.Помиткін доводить, що когнітивна креативність охоплює процеси мислення, пов'язані зі здатністю учня генерувати нові ідеї, вирішувати незвичайні завдання та встановлювати неочевидні зв'язки між поняттями та

явищами. Вона є основою успішного навчання, оскільки сприяє розвитку критичного та дивергентного мислення. Когнітивна креативність розвивається завдяки інтелектуальним викликам, відкритим завданням, дослідницькій діяльності, міждисциплінарним проектам та проблемно-орієнтованому навчанню. Вона є особливо важливою в новій українській школі, де основна увага приділяється розвитку ключових компетентностей та творчого потенціалу учнів. Індикаторами когнітивної креативності є оригінальність мислення, гнучкість, здатність до аналогічного мислення, різноманітність рішень та ініціативність у навчанні. Її розвиток вимагає таких умов, як безпечна атмосфера навчання, підтримка вчителя, вільне висловлювання думок та оцінка процесу, а не лише результату[40].

Соціальна та комунікативна креативність проявляється у здатності ефективно взаємодіяти з іншими людьми, будувати позитивні міжособистісні стосунки, вирішувати конфлікти, вести діалог та працювати в команді. У педагогічному контексті ці види креативності є надзвичайно важливими, оскільки освітнє середовище за своєю природою є соціальним та комунікативним. Для вчителів це означає здатність налагоджувати конструктивну комунікацію з учнями, батьками та колегами, адаптувати стиль спілкування до ситуації та створювати атмосферу взаємної поваги та довіри. Для учнів це означає здатність працювати в групах, обмінюватися думками, проявляти лідерські якості або, навпаки, ефективно співпрацювати як виконавці. Розвиток цієї креативності вимагає інтерактивних форм навчання (дискусії, рольові ігри, проекти), залучення учнів до спільних заходів, емоційної відкритості, емпатії та соціальної інтелігентності[42].

Предметна креативність – це здатність проявляти креативність у межах певного шкільного предмета, використовуючи його терміни, правила, логіку та засоби вираження. Вона набуває унікальної форми залежно від галузі знань. У мовній сфері це проявляється, наприклад, у здатності скласти оригінальні тексти, використовувати мовні засоби стилістики та варіювати стиль спілкування. У математиці це нетривіальні способи вирішення задач, логічні перетворення та розробка власних алгоритмів. Цей вид креативності є результатом поєднання знань та креативного мислення. Його розвиток залежить від змісту навчальної програми, стилю викладання та завдань, що стимулюють дослідження, формування гіпотез та креативне моделювання. Для вчителів важливо не тільки передавати знання, а й створювати простір для їх індивідуального застосування учнями. Особливо цінною є предметна креативність у STEAM-освіті, де інтеграція природничих наук, техніки, інженерії, мистецтва та математики створює передумови для міжгалузевої інноваційної діяльності[22].

Отож, різні види креативності – особиста, когнітивна, соціально-комунікативна та фахова – взаємодіють між собою і формують багатогранну картину креативності в освітньому середовищі. Усвідомлення та цілеспрямоване сприяння розвитку кожної з цих форм є необхідною передумовою модернізації освітнього процесу та виховання всебічно розвиненої особистості.

Стимулювання креативності учнів вимагає спеціально організованого психолого-педагогічного простору, який сприяє розвитку інтелектуальної гнучкості, відкритості до нового, здатності поєднувати несподівані ідеї та самостійно приймати рішення. Сприятливе освітнє середовище є основною передумовою для того, щоб кожна людина могла реалізувати свій творчий потенціал, не боячись осуду чи невдачі. Таке середовище включає не тільки фізичний простір (комфортне, сприятливе для активності та досліджень навчальне середовище), а й емоційний та психологічний клімат у групі.

Важливо, щоб освітнє середовище було психологічно безпечним, щоб між викладачами та студентами панували дружні міжособистісні стосунки, а викладачі виявляли емпатію, терпіння та індивідуальний підхід. Креативність виникає саме тоді, коли студенти мають право на помилки, експерименти, висловлювання нетрадиційних думок та отримання конструктивного зворотного зв'язку. Освітнє середовище повинно заохочувати ініціативність, незалежне мислення та гнучкість у вирішенні проблем, а також стимулювати розвиток уяви та фантазії за допомогою інноваційних форм і методів навчання – проектної роботи, ігрових технологій, дослідницьких завдань тощо[14].

Ключову роль у створенні такого середовища відіграє вчитель. Він є «архітектором» педагогічного простору, здатним сприяти або блокувати творчий розвиток. Педагог повинен виступати посередником і наставником, який не тільки передає знання, а й створює умови для відкриття нових ідей і пошуку альтернативних рішень. Цей підхід значно відрізняється від традиційної авторитарної моделі, яка часто пригнічує творчі прояви учнів.

Тому творче середовище має бути відкритим до змін, інновацій, критичного мислення та діалогу. Важливою є динамічна взаємодія всіх учасників освітнього процесу, заснована на взаємній повазі, підтримці, співпраці та повазі до індивідуальності кожного.

В.Роменець доводить, що мотивація, самооцінка та емоційний інтелект є важливими особистісними факторами, що визначають рівень креативності та її розвиток в освітньому процесі. Без достатнього рівня внутрішньої мотивації жоден зовнішній стимул не може забезпечити сталий творчий розвиток особистості. Мотивація є рушійною силою активної когнітивної

діяльності. Найбільш сприятливою для розвитку креативності є внутрішня мотивація, що базується на справжньому інтересі до предмета, бажанні самореалізації та досягнення саморозвитку через творчий процес. Зовнішня мотивація (оцінки, конкуренція, соціальне визнання) може мати тимчасовий ефект, але в довгостроковій перспективі часто призводить до втрати ініціативи, страху помилок та уникнення нестандартних рішень. Завдання вчителя полягає в тому, щоб стимулювати внутрішню мотивацію учнів, підкреслюючи цінність самого процесу навчання, а не тільки його результат[41, с.34].

На думку І.Підласого, самооцінка є ще одним важливим фактором, що визначає рівень творчої активності. Люди з адекватною (не заниженою і не завищеною) самооцінкою більш схильні проявляти ініціативу, пропонувати нестандартні підходи та приймати критику. Натомість занадто низька самооцінка гальмує творчий потенціал і призводить до внутрішнього страху бути некомпетентним або незрозумілим. Важливо, щоб навчання було організовано таким чином, щоб студенти відчували успіх, отримували позитивний зворотний зв'язок і поступово зміцнювали свою впевненість у собі[38, с.21].

Емоційний інтелект (EI) — це здатність розпізнавати, розуміти та регулювати власні емоції та емоції інших. Він відіграє особливу роль у контексті творчої діяльності, яка часто супроводжується емоційною напругою, сумнівами, розчаруванням та страхом бути не таким, як усі. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє краще справлятися з цими переживаннями, сприяє розвитку емпатії та емоційного резонансу, що, в свою чергу, створює позитивну атмосферу співпраці та довіри. Студенти з високим рівнем EI здатні краще висловлювати свої ідеї, мислити критично і без агресії, бути відкритими до нових підходів і конструктивно реагувати на відгуки[21, с.54].

Розвиток мотивації, самооцінки та емоційного інтелекту — це не спонтанний процес, а цілеспрямована педагогічна робота, що включає [31, с.14]:

- вправи на рефлексію;
- створення відчуття успіху;
- розвиток емоційної компетентності;
- індивідуальну підтримку студентів;
- залучення до колективних творчих заходів, де важливі взаємна повага та довіра.

Отже, психолого-педагогічні умови для розвитку креативності повинні бути систематично інтегровані в освітній процес і охоплювати як зовнішнє

середовище, так і внутрішні фактори особистості. Тільки в гармонійному поєднанні обох рівнів можна досягти справжнього розвитку творчої особистості в рамках сучасної освіти.

Ось кілька можливих педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі їх соціалізації в умовах невизначеності та війни:

1. Створення безпечного емоційного середовища як простору для вільного самовираження. Умовою розвитку креативності дитини є наявність психологічно безпечного середовища, де дитина не боїться помилятися, вільно висловлює свої думки та емоції. У воєнний час це особливо важливо, адже почуття безпеки є базовою передумовою творчого прояву. Педагог має створювати атмосферу довіри, прийняття, підтримки, сприяти зниженню тривожності через творчі ігри, малювання, казкотерапію, музичні імпровізації тощо.

2. Використання творчих видів діяльності як засобу емоційного відновлення та соціальної адаптації. Креативні завдання (створення історій, малюнків, спільних проєктів) допомагають дітям проживати складні емоції, осмислювати досвід війни через символи, образи, гру. Це сприяє не лише розвитку творчого мислення, а й формуванню емпатії, комунікативних навичок, довіри до світу.

3. Підтримка ініціативності та суб'єктності дитини у навчальному процесі. Важливо створювати ситуації вибору, де дитина може проявляти власну позицію, приймати рішення, пропонувати свої ідеї. У складних соціальних умовах це формує внутрішню стійкість, упевненість, почуття значущості, що безпосередньо пов'язано з креативністю як здатністю діяти новим способом у нестандартних ситуаціях.

С.Максименко доводить, що розвиток творчого мислення учнів вимагає впровадження спеціально організованих педагогічних стратегій, спрямованих на активізацію уяви, дивергентного мислення та здатності генерувати нестандартні рішення. Успіх цього процесу значною мірою залежить від свідомого підходу вчителя до створення умов, що сприяють творчій діяльності, інтелектуальній свободі та емоційному благополуччю. До найважливіших педагогічних стратегій належать проблемне навчання, рефлексивно-діалогічний підхід, створення ситуацій творчої невизначеності, а також індивідуалізація освітнього процесу. Проблемно-орієнтоване навчання спонукає учнів шукати нестандартні рішення, оскільки ставить перед ними завдання, які не мають єдиного правильного рішення. Діалогічний підхід сприяє розвитку критичного мислення, уміння

обґрунтовувати власну думку та шукати альтернативи. У ситуації творчої невизначеності учень відчуває себе шукачем, дослідником[29, с.11].

До ефективних методів розвитку креативності належать мозковий штурм, метод фокальних об'єктів, синектика, «шість капелюхів» Е. де Боно, метод аналогій, творче моделювання, вільне письмо (freewriting), а також евристичне навчання. Вони активізують здатність до асоціативного, інтуїтивного та варіативного мислення. Важливо не тільки застосовувати метод, а й пояснювати учням його мету, навчати їх технікам творчої роботи та зміцнювати їхню віру у власні сили.

Отож, педагогічні стратегії повинні бути спрямовані на розвиток мисленнєвої автономії, стимулювання інтелектуальної сміливості та формування мотивації до навчання, що базується на внутрішній потребі самореалізації та пізнання.

Особистість вчителя є одним з ключових факторів, що визначають рівень креативності учнів. Вчитель, який сам мислить творчо, відкритий до нових ідей, експериментує з формами та методами роботи, може передати цей настрій своїм учням і сформувати в них позитивне ставлення до навчальної діяльності як простору для креативності.

Важливу роль тут відіграють такі риси особистості вчителя, як креативність, відкритість до нового, емоційна гнучкість, толерантність до неоднозначностей, а також педагогічна чуйність. Креативний вчитель здатний розпізнати потенціал кожного учня, заохочувати нестандартні відповіді та підтримувати ініціативи, а не придушувати їх. Створення безпечного психологічного клімату, в якому учень не боїться помилятися, є основою для розвитку креативності.

Дослідження І.Зязюна показують, що модель поведінки вчителя служить прикладом для учнів. Якщо вчитель демонструє оригінальне мислення, гнучкість у прийнятті рішень та нестандартний підхід до вирішення педагогічних ситуацій, учні переймають подібні моделі поведінки. Крім того, важливою є здатність вчителя до рефлексії – усвідомлення власних дій та готовність адаптувати навчання відповідно до потреб учнів[16, с.35].

З огляду на це, підготовка майбутніх вчителів повинна включати розвиток їхнього творчого потенціалу, педагогічної креативності та мислення в категоріях інновацій та відкритих досліджень.

Інтерактивні, ігрові та проектні технології є одними з найефективніших засобів розвитку творчого потенціалу людини. Їхня перевага полягає в тому, що вони замінюють традиційну дидактичну модель навчання діалогічною, партнерською та орієнтованою на дію моделлю. Такі технології сприяють зануренню учнів в активну, дослідницьку та емоційно насичену діяльність,

що є необхідною передумовою розвитку творчих здібностей. Інтерактивні технології (дебати, дискусії, «акваріум», кросенс, фасилітаційні сесії) сприяють розвитку комунікативної та соціальної креативності, дають учням можливість висловлювати власні ідеї, розглядати проблеми з різних точок зору та формулювати аргументи. Вони розвивають критичне мислення та вміння працювати в команді.

На думку Л.Ващенко, ігрові технології, зокрема рольові ігри, симуляції, дидактичні ігри та тренувальні вправи, переносять учнів в уявні ситуації, що вимагають нестандартних рішень, активізації уяви та інтуїції. У грі учень звільняється від страху помилитися, експериментує з новими підходами та розвиває спонтанне мислення. Проектна робота є одним з найефективніших інструментів розвитку креативності. Вона дозволяє інтегрувати знання з різних галузей і вимагає самостійного планування, аналізу та презентації результатів. Завдання проектів є відкритими, вимагають інновацій та пошуку нових рішень, а отже, сприяють розвитку дивергентного мислення[7, с.25].

Отож, впровадження інтерактивних, ігрових та проектних технологій в освітній процес в умовах невизначеності дозволяє розкрити творчий потенціал учнів не тільки на рівні уяви, але й у конкретних продуктивних діях. Це сприяє розвитку компетентностей XXI століття – гнучкості, креативності, співпраці та критичного мислення. Креативність розглядається як складна інтегративна особистісна риса, яка проявляється у здатності генерувати нові, оригінальні і водночас соціально значущі ідеї, рішення, підходи та дії. У педагогіці креативність має особливе значення, оскільки є важливим фактором розвитку як особистості вчителя, так і особистості учня. Сутність креативності проявляється у взаємодії емоційно-мотиваційної, когнітивної та дієвої сфер особистості. Теоретичні концепції, представлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених (Гілфорд, Роджерс, Торренс, Якіманська, Андрєєва, Селевко), підкреслюють важливість створення умов, що сприяють розвитку індивідуального творчого потенціалу.

Креативність відіграє ключову роль у сучасній освіті в підготовці конкурентоспроможних, адаптованих, гнучких і незалежних фахівців. У світі, де технології, соціальні структури та інформаційне середовище постійно змінюються, здатність до нестандартного мислення, генерування нових ідей і вирішення складних проблем стає однією з основних компетенцій. Освіта, орієнтована на розвиток креативності, не тільки сприяє інтелектуальному розвитку особистості, а й формує громадянську відповідальність, здатність до етичних рішень, комунікативну відкритість та саморефлексію. З огляду на поточну невизначеність, спричинену соціальними, технологічними та психологічними змінами, сприяння розвитку творчості набуває

особливого значення. Адже воно допомагає дітям пристосовуватися до нових обставин, приймати виклики та знаходити вихід із непередбачуваних ситуацій. У таких умовах творчість стає не тільки показником розвитку мислення, а й важливою життєвою навичкою, що забезпечує стабільність, саморегуляцію та здатність до конструктивної взаємодії в складному світі. Тому розвиток творчого потенціалу учнів початкової школи в умовах невизначеності слід розглядати як одне з ключових завдань сучасної педагогіки, спрямованої на формування цілісної, адаптивної та гармонійної особистості. Особливо важлива креативність у діяльності самого вчителя – як організатора освітнього процесу, наставника та носія культурних цінностей, здатного мотивувати учнів до пошуку та креативності[23].

З огляду на актуальність проблеми та зростаючу потребу в учителях з високим творчим потенціалом, розробка ефективних технологій та методів розвитку креативності у майбутніх вчителів, особливо в рамках педагогічної освіти, є перспективним напрямком подальших досліджень. Доцільно також дослідити вплив цифрового освітнього середовища, інклюзивної освіти та міждисциплінарних підходів на розвиток креативності учнів. Особливу увагу слід приділити практичним формам розвитку творчого мислення: проектним заняттям, кейс-стаді, дебатам, педагогічним експериментам. У майбутньому також необхідний поглиблений аналіз соціокультурних чинників формування креативності, включаючи національні освітні традиції, ціннісні орієнтири та соціальну підтримку інновацій у школі.

1.3. Психолого-педагогічні особливості розвитку креативності у молодших школярів

Молодший шкільний вік (приблизно від 6 до 10 років) є особливим етапом у психічному розвитку дитини, який характеризується активним формуванням когнітивної сфери – мислення, пам'яті, уяви, мови, уваги. Цей етап збігається з початком систематичного навчання в школі, яке має глибокий вплив на формування нових структур мислення та засвоєння соціальних норм і знань. Когнітивний розвиток на цьому етапі безпосередньо пов'язаний з діяльністю, насамперед з навчанням, яке відіграє провідну роль.

Однією з найважливіших змін у когнітивному розвитку є перехід від зорово-моторного та зорово-образного мислення до вербально-логічного мислення. Дитина починає оперувати поняттями та узагальненнями, розуміти причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати та синтезувати інформацію.

Формується здатність до внутрішнього планування дій і передбачення результатів, що раніше було можливим лише в рамках конкретних видів діяльності. У цьому віці розвивається критичне мислення, яке, однак, ще не є дуже гнучким і залежить від емоційного контексту.

На думку Т.Гузєєвої, пам'ять дітей молодшого шкільного віку стає довільною і свідомою. Якщо в дошкільному віці переважала механічна пам'ять, то тепер дитина починає все більше розуміти зміст матеріалу і свідомо застосовувати стратегії запам'ятовування: логічне групування, планування, асоціювання тощо. Однак цей процес тільки починається, тому важливо навчити дітей ефективно запам'ятовувати інформацію[11].

Л.Виготський доводить, що увага також розвивається якісно. Молодші школярі поступово переходять від мимовільної до довільної уваги. Зростає їхня здатність до концентрації, переключення та утримання уваги, хоча вони ще обмежені в часі і сильно залежать від інтересу до діяльності. Довільна увага ще формується, тому дуже важливо підтримувати мотивацію до навчання. У цьому віці уява дуже активна і жвава, але поступово починає набувати реалістичних рис. Діти здатні створювати образи, моделювати ситуації, фантазувати і творчо використовувати свою уяву в навчанні (наприклад, уявляти подію, описану в тексті, або вигадувати власну історію). Саме уява є важливою основою для розвитку креативності[8].

М.Дороніна доводить, що мова молодших школярів стає більш логічною, структурованою та послідовною. Вони активно розширюють свій словниковий запас, вчаться формулювати докладні висловлювання, аргументувати та обґрунтовувати свою думку. Слово стає важливим засобом пізнання, а також інструментом саморегуляції: діти все частіше висловлюють дії для себе, що свідчить про засвоєння зовнішньої форми мови в мисленні[13].

Особливе значення в цьому віці має розвиток мисленневих операцій – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації. У першому класі ці операції ще перебувають у стадії становлення, але вже в третьому-четвертому класі діти можуть ефективно застосовувати їх у навчальній діяльності. Слід зазначити, що мислення молодших учнів зберігає елементи конкретності, тому абстрактні поняття слід вводити поступово, спираючись на наочні посібники та практичну діяльність.

На думку Ю.Конаржевського, особливо слід виділити метазнання – здатність усвідомлювати власні когнітивні процеси. У молодших учнів вона ще перебуває на стадії становлення, але вже проявляються перші форми рефлексії, особливо в оцінці власних досягнень, розумінні труднощів і

визначенні того, що «вже відомо» або «не зрозуміло». Це створює основу для розвитку самостійності, самоконтролю та мотивації до навчання[21].

Отже, когнітивний розвиток учнів початкової школи визначається переходом до нових, більш складних форм мислення та навчання, що відкриває багато можливостей для розвитку креативності, особливо при застосуванні педагогічних підходів, що сприяють розвитку уяви, ініціативи, гнучкості мислення та самовираження.

Н.Лейтес вважає, що емоційно-вольова ж сфера на цьому етапі характеризується значними змінами та особливостями, що безпосередньо впливають на процес розвитку креативності. По-перше, емоції у молодших школярів стають більш диференційованими та усвідомленими. Дитина вчиться розпізнавати не тільки основні емоційні стани (радість, страх, смуток), а й більш складні відтінки почуттів – гордість, сором, співчуття. Водночас інтенсивність емоційних реакцій залишається досить високою, що має як позитивний, так і негативний вплив на навчання та креативність. Позитивні емоції мотивують дитину до активної діяльності, сприяють появі інтересу та бажання експериментувати. Негативні емоції, такі як страх невдачі або тривожність, можуть гальмувати ініціативу та перешкоджати вільному саморозвитку, що, в свою чергу, гальмує розвиток креативності.

По-друге, у початковому шкільному віці відбувається інтенсивне формування якостей волі. Воля проявляється у здатності дитини долати труднощі, контролювати свої імпульси та виконувати поставлені завдання, навіть якщо вони вимагають зусиль або не приносять миттєвого задоволення. Розвиток вольових процесів безпосередньо пов'язаний із соціальним оточенням – вимогами вчителів, очікуваннями батьків і нормами однолітків. Формування таких якостей, як витримка, самоконтроль і організованість, є необхідною передумовою успішного засвоєння навчальної програми та активної творчої діяльності[26].

Слід зазначити, що емоційно-вольова сфера тісно пов'язана з розвитком саморегуляції – здатності керувати власними емоціями, настроями та поведінкою. У цьому віці діти починають усвідомлювати свої емоційні стани і здатні застосовувати прості методи їх контролю, наприклад, дихальні вправи, відволікання уваги або звернення за допомогою до дорослих. Саморегуляція сприяє створенню сприятливого емоційного фону для навчання та сприяє розкриттю творчого потенціалу. Водночас вона вимагає постійної підтримки та практики, що часто забезпечується відповідними педагогічними методами та емоційно сприятливим оточенням вчителів і батьків.

Особливо важливою в початковій школі є роль позитивної мотивації, пов'язаної з емоційним задоволенням від творчої діяльності. Почуття успіху, визнання оточенням, можливість саморозвитку та експериментування формують внутрішню мотивацію, яка є потужним імпульсом для розвитку креативності. Отже, емоційно-вольова сфера є не тільки основою розвитку особистості, а й фактором, що безпосередньо впливає на творчі здібності дитини.

Отже, ефективний розвиток креативності в учнів початкової школи неможливий без урахування особливостей їх емоційно-вольової сфери. Педагогічна підтримка повинна бути спрямована на формування навичок емоційної саморегуляції, розвиток вольових якостей та створення позитивного емоційного середовища, в якому кожна дитина може почуватися впевнено і вільно у своїх творчих пошуках.

Молодший шкільний вік, який охоплює приблизно період від 6 до 10 років, є важливим етапом у розвитку дитини, що характеризується значними змінами в когнітивній, емоційній та соціальній сферах. Саме в цей час відбувається інтенсивний розвиток уяви, мислення, фантазії та мови – найважливіших психічних процесів, що є основою для розвитку креативності.

С.Лушпай доводить, що розвиток уяви у дітей молодшого шкільного віку має особливе значення для творчої діяльності. Уява — це здатність створювати образи, що не відповідають безпосередньому сприйняттю дійсності. Уява дозволяє дитині переноситися в уявні світи, моделювати різні ситуації та експериментувати з ними в думках. У цьому віці уява стає більш організованою і цілеспрямованою, дитина вчиться оперувати образами у своїй свідомості, що сприяє розвитку творчого мислення і здатності до нестандартного вирішення проблем. Малювання, ліплення, рольові ігри стимулюють цей процес і розвивають образне мислення[27].

Мислення дітей молодшого шкільного віку переходить від конкретно-дієвого рівня до перших форм абстрактного та логічного мислення. За Жаном Піаже, це фаза конкретних операцій, під час якої дитина починає оперувати поняттями, проводити порівняння, класифікувати та упорядковувати об'єкти. Однак логіка все ще тісно пов'язана з наочністю та практичним досвідом. Важливо, що в цей період зростає здатність до аналізу та синтезу інформації, і дитина все частіше задає питання «чому?», що свідчить про активний пошук знань і розвиток когнітивної діяльності. Розвиток мислення є основою для формування творчих навичок вирішення проблем, які безпосередньо пов'язані з креативністю[30].

Уява — це унікальний «інструмент» творчої уяви, що дозволяє вийти за межі повсякденного досвіду і генерувати оригінальні ідеї. У дошкільному віці уява має яскраво виражений символічний характер і тісно пов'язана з ігровою діяльністю. Вона допомагає дитині освоювати нові ролі, моделювати соціальні ситуації, розвивати емпатію і творчі здібності. Уява підтримує внутрішню мотивацію дитини, стимулює інтерес до навчання та саморозвитку. Розвиток уяви слід стимулювати за допомогою творчих завдань, читання художньої літератури та ігрових вправ.

Мова відіграє ключову роль у розвитку мислення та творчої діяльності дітей. Вона є не тільки засобом спілкування, а й засобом мислення, планування, пояснення та рефлексії. У початковій школі відбувається значне розширення словникового запасу, поліпшення граматичної структури мови та розвиток здатності виражати власні думки, почуття та фантазії. Усне та письмове мовлення стають засобами творчого самовираження та допомагають розвивати такі навички, як аргументація, опис, розповідання історій та написання власних текстів. Сприяння мовленнєвому розвитку за допомогою діалогів, дискусій та творчого письма сприяє поглибленню творчих здібностей[33].

Таким чином, у початковій школі відбувається активний розвиток найважливіших психічних процесів, що лежать в основі креативності. Уява, мислення, фантазія та мова взаємодіють і утворюють цілісну систему творчої діяльності дитини. Педагогічне середовище, яке сприяє цьому розвитку, повинно враховувати особливості віку, створювати умови для вільного творчого саморозвитку, підтримувати інтерес до вивчення нового та сприяти формуванню позитивної мотивації до навчання. Такий підхід забезпечує не тільки розвиток креативності як здібності, а й загальний гармонійний розвиток особистості учня початкової школи.

Л.Обухова вважає, що педагогічні умови розвитку креативності учнів початкової школи мають вирішальне значення для формування творчого потенціалу дітей та їх здатності до нестандартного мислення. У цьому контексті особливу роль відіграє низка факторів, які створюють сприятливе середовище для розвитку креативності та підтримують учнів у їх творчих прагненнях. По-перше, роль вчителя в процесі розвитку креативності учнів початкової школи слід розглядати як роль стимулятора креативності, тобто людини, яка не тільки передає знання, а й стимулює, підтримує та спрямовує ініціативу дітей. Вчитель як посередник створює умови, в яких учень має свободу експериментувати, робити помилки та відкривати нові шляхи вирішення завдань. Важливою рисою такого вчителя є його відкритість, емпатія та здатність створювати позитивний емоційний клімат у класі, що

дозволяє кожній дитині розкрити свою індивідуальність і творчий потенціал. Крім того, стимулювач активно залучає учнів до співпраці, спонукає до обговорення ідей та сприяє розвитку критичного мислення і рефлексії. По-друге, середовище, що сприяє творчій діяльності, має бути багатофункціональним і гнучким. У такому середовищі важливо забезпечити різні матеріали, інструменти та ресурси, що стимулюють уяву і заохочують до самостійних досліджень. Фізичний простір класу повинен бути організований таким чином, щоб діти могли вільно рухатися, працювати в групах або індивідуально, реалізовувати свої ідеї за допомогою малювання, конструювання, театральних постановок або інших видів діяльності. Крім того, середовище повинно бути психологічно безпечним, в якому кожен учень відчуває підтримку і заохочення, що сприяє формуванню впевненості в собі.

По-третє, ефективними інструментами для розвитку креативності є різні методи навчання та технології, спрямовані на активізацію творчого потенціалу учнів. Ігрові методи дозволяють залучити дітей до навчального процесу через розваги, що знижує рівень тривожності та сприяє відкритості до нового досвіду. Проектні методи дозволяють учням самостійно ставити цілі, планувати свою діяльність і презентувати результати, що сприяє розвитку відповідальності та ініціативності. Дослідницькі методи стимулюють когнітивну активність, вчать формулювати гіпотези, збирати інформацію та робити висновки, що є ключовими компетенціями для творчого мислення. Інтегровані методи, що поєднують різні предмети (наприклад, літературу, музику, мистецтво), допомагають розвивати уяву та дають учням можливість бачити міжпредметні зв'язки, що сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу та розвиває творчі здібності[34].

Зрештою, розвиток креативності учнів початкової школи значною мірою можливий завдяки використанню міжпредметних зв'язків. Поєднання таких предметів, як математика та мистецтво, дозволяє розвивати як логічне, так і образне мислення, сприяючи формуванню цілісного світогляду. Наприклад, коли учні вивчають геометричні фігури за допомогою художнього малювання або створюють графічні композиції, вони не тільки засвоюють навчальний матеріал, але й розвивають естетичне сприйняття та здатність до творчої інтерпретації. Такі міжпредметні підходи сприяють формуванню нестандартного, комплексного мислення, яке є основою креативності.

О.Шевченко доводить, що ефективними сучасними педагогічними умовами для розвитку креативності в учнів початкової школи є такі[53]:

1. Особистісно орієнтоване навчання. Орієнтація на інтереси, потреби та здібності кожної дитини сприяє розкриттю її творчого потенціалу. Учень

початкової школи має відчувати себе активним учасником освітнього процесу, а не пасивним споживачем знань.

2.Інтеграція навчальних дисциплін. Інтегровані уроки (наприклад, літературне читання + образотворче мистецтво + інформатика) стимулюють креативне мислення, дозволяють розглядати явища з різних точок зору, що є важливим для розвитку гнучкості у мисленні та спілкуванні.

3. Інноваційне освітнє середовище. Застосування інтерактивних методів, цифрових технологій, проєктної діяльності створює умови для вільного самовираження та реалізації креативних ідей учнів. Середовище має бути безпечним, підтримувальним і надихаючим.

4.Педагогічна підтримка та менторство. Учитель початкових класів виступає не лише носієм знань, а й фасилітатором, модератором та наставником, який створює ситуації успіху та підтримує творчі ініціативи дитини.

5.Організація спільної діяльності. Групові форми роботи сприяють розвитку соціальних навичок — уміння домовлятися, слухати інших, презентувати власну позицію, брати участь у колективних проєктах. Це прямо впливає на соціалізацію.

6.Свобода вибору. Надання учневі права вибору (форми роботи, теми проєкту, засобів самовираження) стимулює вміння приймати рішення, нести відповідальність та розвиває впевненість у собі.

7.Формувальне оцінювання. Замість критики — підтримка і зворотний зв'язок, що орієнтований на розвиток, а не на помилки. Це підвищує самооцінку дитини й мотивує до творчого пошуку.

Таким чином, педагогічні умови для розвитку креативності в учнів початкової школи включають ряд взаємопов'язаних факторів: активну позицію та підтримку вчителя як модератора, створення стимулюючого та безпечного середовища, використання різних методів навчання та міжпредметних зв'язків. Вони є основою для розвитку творчої особистості, здатної гнучко мислити, генерувати нові ідеї та ефективно адаптуватися до змін у навчальному та життєвому середовищі. Сучасні педагогічні умови, зорієнтовані на розвиток креативності, створюють передумови для повноцінної соціалізації учнів початкової школи. Вони формують особистість, здатну до інноваційної діяльності, адаптивності та ефективної взаємодії з соціальним середовищем. Таким чином, творчість стає не лише засобом самовираження, а й важливим інструментом соціального становлення дитини.

Розвиток творчого мислення у школярів початкової школи є одним з найважливіших завдань сучасної освіти, оскільки воно є основою

подальшого успіху в навчанні та самореалізації дитини. Для цього використовуються різні психологічні та педагогічні засоби, які активізують творчий потенціал дітей, допомагають їм вийти за рамки звичного мислення та вчать їх розвивати оригінальні ідеї.

Одним з найефективніших засобів розвитку креативності є використання творчих завдань і незвичайних ситуацій. Такі завдання відрізняються від звичайних шкільних завдань тим, що не мають однозначно правильної відповіді, а дають учням широкий простір для інтерпретації та самовираження. Це можуть бути, наприклад, вправи, в яких дитина повинна знайти кілька способів використання звичайного предмета, вирішити проблемну ситуацію з різними варіантами вирішення або скласти казку чи намалювати картину на задану тему з несподіваним сюжетом. Нестандартні ситуації, штучно створені в процесі навчання, спонукають дітей до активного пошуку нових рішень, сприяють розвитку уяви та підвищують мотивацію до навчання.

До найпоширеніших методів розвитку креативності належать, зокрема, мозковий штурм, асоціативне мислення та вправи для розвитку уяви. Метод мозкового штурму полягає в тому, що група учнів за короткий час генерує якомога більше ідей, не обмежуючи себе критикою чи оцінкою. Це сприяє розкриттю потенціалу кожного учня, стимулює нестандартні підходи та дозволяє розглядати проблеми з різних точок зору. Техніка асоціацій, навпаки, тренує здатність швидко знаходити зв'язки між, на перший погляд, несумісними поняттями, що є важливою складовою творчого мислення. Вправи на уяву, наприклад, уявлення себе в певній ситуації, створення образів або малюнків уявних предметів, також сприяють розвитку образотворчого мислення, яке є важливою складовою креативності[42].

Не менш важливим психологічним і педагогічним засобом є розвиток здатності до самостійного мислення та оцінки власних ідей. Уміння критично ставитися до власних ідей, аналізувати їхні переваги та недоліки, відкрито сприймати нові думки є необхідною умовою успішного розвитку творчого потенціалу. Для цього педагог повинен не тільки навчити дітей генерувати ідеї, але й обговорювати їх у групі, мотивувати до конструктивної критики та підкреслювати цінність помилок як кроку на шляху до нових відкриттів. Формування позитивного ставлення до власних творчих спроб, підтримка у разі невдач та заохочення до пошуку нових шляхів допомагають дітям не боятися експериментувати та розвивати свої творчі здібності.

Таким чином, комплексний підхід, що поєднує творчі завдання, активні методи групової роботи та розвиток рефлексивних здібностей, є ефективним засобом розвитку творчого мислення у учнів початкової школи. Це створює

сприятливі умови для розвитку гнучкості мислення, нестандартних підходів до вирішення завдань та готовності до подальшого саморозвитку в сучасному динамічному світі.

Розвиток креативності відіграє важливу роль у формуванні особистості учнів початкової школи, оскільки в цьому віці закладаються основи мислення, ставлення до світу та мотивація до навчання, які впливають на подальше життя дитини. Креативність не тільки сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, а й формує емоційну та вольову сферу, що важливо для гармонійного розвитку особистості. Завдяки творчому підходу діти вчаться дивитися на речі з іншого боку, генерувати нові ідеї та долати труднощі нестандартними способами, що сприяє розвитку їх самостійності та відповідальності[43].

Креативність також є важливим фактором соціалізації учнів, адже в рамках спільних творчих занять діти вчаться взаємодіяти один з одним, слухати інших, обґрунтовувати свої ідеї, розвивати емпатію та комунікативні навички. Це сприяє розвитку їхньої здатності ефективно працювати в команді та будувати здорові міжособистісні стосунки.

Розвиток креативності є особливо актуальним у контексті сучасної освіти, яка прагне не тільки передати знання, а й сформувати компетентності, що дозволяють учням адаптуватися до мінливого світу, бути готовими до нових викликів і проявляти ініціативу в різних сферах життя. Здатність мислити творчо допомагає учням краще засвоювати інформацію, розвивати критичне мислення та формувати інноваційний підхід до вирішення проблем.

Тому інтеграція креативності в навчання в початковій школі є важливою складовою успішного розвитку особистості дитини. Розвиток творчого потенціалу сприяє не тільки успішному навчанню, а й загальному психологічному благополуччю, самореалізації та готовності до подальшого професійного життя. Тому для педагогів важливо створити умови, що стимулюють творче мислення, та впровадити інноваційні методи, які сприяють розвитку цієї важливої якості у молодших учнів.

Згідно з теорією поколінь, сучасні молодші школярі належать до покоління Альфа. Це діти, народжені після 2010 року, які зростають у світі швидких технологічних змін, цифрових пристроїв та постійного доступу до інформації. Вони відрізняються від попередніх поколінь високою цифровою грамотністю з раннього віку, умінням одночасно працювати з кількома джерелами інформації та швидко переключатися між видами діяльності. Покоління Альфа характеризується креативністю, відкритістю до нового, прагненням до швидкої взаємодії, індивідуалізмом та високою чутливістю до емоційного ставлення дорослих. На відміну від дітей покоління Z, вони менш

терплячі до одноманітних завдань, довше зберігають інтерес у форматах гри та дослідження й потребують більшої візуалізації й інтерактивності у навчанні. Це діти, які краще засвоюють матеріал через практику, експериментування та творчу діяльність.

Висновки до першого розділу

Перший розділ дослідження присвячений теоретичному розгляду проблеми розвитку креативності учнів початкової школи, яка має велике значення в сучасному освітньому контексті. Аналіз наукових джерел та педагогічних підходів підтверджує, що розвиток креативності в учнів початкової школи є важливим засобом їх соціалізації, формування особистісних якостей, адаптації до нових соціальних умов та підвищення загальної ефективності навчання. Соціалізація через творчу діяльність допомагає учням освоювати соціальні ролі, практикувати співпрацю та спілкування, що сприяє гармонійному розвитку особистості.

Креативність як педагогічне явище розглядається в цьому розділі з урахуванням її сутності, видів та умов виникнення. Встановлено, що креативність є складним, багатогранним явищем, що включає інтелектуальні, емоційні та мотиваційні компоненти і є результатом взаємодії внутрішніх особистісних рис та зовнішніх педагогічних впливів. Умови для розвитку креативності у учнів початкової школи включають створення сприятливого психологічного середовища, заохочення ініціативи та свободи вибору, використання інноваційних педагогічних методів та інтеграцію міждисциплінарних підходів.

Особлива увага приділяється психолого-педагогічним особливостям розвитку креативності у учнів початкової школи. У цьому віці діти виявляють високу когнітивну активність, емоційну чутливість і потребу в творчому самовираженні, що є сприятливими умовами для розвитку творчих здібностей. Однак розвиток креативності вимагає цілеспрямованої підтримки з боку педагогів, які повинні враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її інтереси, рівень мотивації та психологічний стан.

Таким чином, теоретичний аналіз показує, що розвиток креативності учнів початкової школи є складним педагогічним завданням, яке вимагає системного підходу та поєднання різних методів і технологій навчання. Підкреслюється, що в освітньому процесі необхідно створити умови, які стимулюють творче мислення, розвивають інноваційні здібності та сприяють всебічному розвитку особистості дитини. Таким чином, теоретична база,

викладена в першому розділі, є міцним фундаментом для подальших емпіричних досліджень та практичної реалізації заходів, спрямованих на розвиток креативності в початковій школі.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ЗАСОБУ ЇХНЬОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

2.1. Організація та етапи експериментального дослідження

У цьому підрозділі подано результати вивчення креативного потенціалу учнів початкової школи відповідно до визначених завдань дослідження. У процесі роботи було застосовано комплекс методик, спрямованих на дослідження креативності та виявлення факторів, що впливають на її формування.

Загальна мета дослідження полягала у теоретичному аналізі та практичному обґрунтуванні особливостей розвитку творчих здібностей молодших школярів у системі освіти. Експериментальна частина роботи була реалізована на базі Бахмацької ЗЗСО I–III ступенів №5.

Дослідницький процес мав чітку поетапну структуру. Перший етап включав аналіз наукових джерел і вивчення стану проблеми в сучасній педагогічній практиці. На другому етапі проводилася діагностика рівня розвитку креативного мислення в учнів молодшого шкільного віку. Інтерв'ювання вчителів здійснювалося на третьому етапі експерименту з метою виявлення тих нюансів дослідження, які не піддаються кількісному виміру. Таким чином, основне призначення інтерв'ювання полягало у проведенні якісного аналізу. Завершальний етап був присвячений аналізу організаційно-методичних засобів сприяння розвитку творчих здібностей дітей. Зокрема, було розроблено систему прийомів і методів стимулювання креативності в освітньому процесі, визначено ефективні педагогічні умови для цього та розкрито особливості психолого-педагогічного супроводу розвитку креативності учнів у початковій школі.

До емпіричної частини дослідження були залучені учні 2-х і 4-х класів Бахмацької ЗЗСО I–III ступенів №5. Збір емпіричних даних здійснювався поетапно: спочатку встановлювався контакт з дітьми, проводилася коротка бесіда для створення довірливої атмосфери, після чого організовувалося безпосереднє проведення дослідження за обраною методикою. Після завершення тестування здійснювалося заповнення протоколів і формування попередніх висновків.

Для вивчення динаміки розвитку креативності використовувалися:

1. Субтест “Заверши малюнок” Торренса (для оцінки креативності) (Додаток 1).

2. Соціометрія (методика Морено) — для визначення соціального статусу учнів у класному колективі(Додаток 2).

3. Анкетування вчителів і спостереження — для якісного аналізу змін у поведінці та взаємодії учнів(Додаток 3).

Характеристика вибірки:

У дослідженні взяли участь 40 учнів молодших класів (2-й і 3-й класи), розподілених на експериментальну (20 учнів) та контрольну (20 учнів) групи.

Критеріями оцінювання креативності стали:

- оригінальність (здатність до нестандартних рішень);
- гнучкість (здатність переходити від однієї ідеї до іншої);
- розробленість (рівень деталізації ідеї);
- уява (виявлення фантазії у виконаних завданнях)

Для діагностики креативності був використаний адаптований варіант тесту креативного мислення, розробленого американським психологом Полом Торренсом у 1962 році. Ця методика орієнтована на дослідження творчого мислення дітей віком від 5–6 років і базується на концепції дивергентного мислення, запропонованій Дж. Гілфордом. Сутність цього підходу полягає у здатності до створення нових асоціацій, трансформацій та ідей[52].

Тест складається з 12 завдань, які охоплюють три аспекти креативності: вербальний, образотворчий та звуко-словесний. У нашому дослідженні, з огляду на вікові особливості молодших школярів, було застосовано лише один із підрозділів — субтест «Заверши малюнок», що входить до образотворчої частини. Цей субтест дозволяє учням проявити фантазію та уяву шляхом доповнення заданих графічних форм до повноцінного зображення.

Процедура тестування здійснювалася відповідно до класичного варіанту методики, адаптованої для учнів молодшого шкільного віку. На етапі підготовки наголошувалося на необхідності дотримання інструкцій без змін, оскільки будь-яке навіть мінімальне відхилення або імпровізація потребує нової стандартизації й перевірки достовірності результатів.

Під час проведення тестування з учнями початкової школи важливо не перевищувати встановлений часовий ліміт, оскільки нормативні показники відповідають віковим можливостям дітей.

Загальний рекомендований час для виконання завдань становить 30 хвилин. Однак, зважаючи на потребу в поясненні інструкцій, відповіді на запитання та адаптацію дітей до формату роботи, доцільно відвести орієнтовно 45 хвилин. Якщо під час пояснення інструкцій у дітей виникатимуть уточнювальні запитання, слід надати пояснення,

використовуючи більш доступні формулювання, однак уникати наведених прикладів, які можуть обмежити варіативність ідей та знизити рівень оригінальності відповідей.

У нашому дослідженні використовувався другий субтест Торренса — «Закінчи малюнок», який дає змогу оцінити здатність створювати оригінальні образи на основі заданого графічного стимулу (Додаток 1).

Після завершення етапу тестування було здійснено аналіз та характеристику основних показників креативного мислення молодших школярів.

Результати дослідження субтесту «Заверши малюнок» представлено в Таблиці 1.

Таблиця 1
Рівні розвитку креативності учнів за результатами субтесту
«Заверши малюнок»

Група	Етап	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Експериментальна	До експерименту	15%	50%	35%
Експериментальна	Після експерименту	40%	50%	10%
Контрольна	До експерименту	10%	55%	35%
Контрольна	Після експерименту	15%	55%	30%

Отримані результати свідчать, що більшість учнів мають середній рівень розвитку креативності, що є типовим для цього вікового періоду. Водночас, спостерігається тенденція до зростання рівня креативності у старших учнів — у 4-х класах кількість учнів із високим рівнем творчих здібностей на 16% вища, ніж у 2-х класах.

Це може свідчити про збільшення досвіду творчої діяльності з віком; більшу сформованість психічних процесів, що забезпечують креативність; вплив навчального середовища та педагогічних підходів, що стимулюють розвиток творчого потенціалу.

У процесі аналізу учнівських робіт зверталася увага на якість ідей, оригінальність образів, здатність до символічного мислення. Було зафіксовано, що:

- учні з високим рівнем креативності створювали малюнки з високим ступенем трансформації вихідного образу, використовували нестандартні форми поєднання елементів, демонстрували емоційну насиченість;
- учні із середнім рівнем частіше демонстрували очікувані, шаблонні рішення, однак іноді вводили оригінальні деталі;
- учні з початковим рівнем, як правило, відтворювали звичні образи (наприклад, сонечко, дерево, будинок), рідко виявляли фантазію або творчий підхід.

Результати дослідження соціометрії (методика Морено) представлено в Таблиці 2.

Таблиця 2
Зміни соціального статусу учнів (за результатами соціометрії)

Група	Кількість учнів із високим рівнем	Середнім рівнем	Початковим рівнем
Експериментальна (до)	4 (20%)	10 (50%)	6 (30%)
Експериментальна (після)	9 (45%)	9 (45%)	2 (10%)
Контрольна (до)	3 (15%)	11 (55%)	6 (30%)
Контрольна (після)	4 (20%)	11 (55%)	5 (25%)

Результати соціометричного опитування дозволяють прослідкувати динаміку змін у рівнях учнів у класному колективі після впровадження програми розвитку креативності.

В експериментальній групі кількість учнів із високим рівнем зросла з 4 осіб (20%) до 9 осіб (45%). Це свідчить про суттєве покращення позицій окремих дітей у соціальній структурі класу. Вони стали більш помітними, лідерськими та комунікативно активними. Кількість учнів з середнім рівнем залишилася практично незмінною (50% → 45%), що свідчить про стабільність основної маси учнів у соціумі. Це також може означати, що зміни в колективі були поступовими, без конфліктів чи витіснення. Кількість учнів із початковим рівнем зменшилася з 6 осіб (30%) до 2 осіб (10%). Це важливий позитивний результат, що вказує на ефективність креативних

методик як засобу включення менш активних або ізольованих дітей у спільну діяльність.

У контрольній групі

Високий рівень: незначне зростання з 3 (15%) до 4 учнів (20%). Це може бути випадковим коливанням або наслідком індивідуального розвитку окремих учнів, не пов'язаного з цілеспрямованими педагогічними впливами.

Середній рівень: рівень залишився стабільним (55%) — відсутність змін свідчить про те, що в колективі не відбувалося значущих трансформацій.

Початковий рівень: кількість учнів з низьким рівнем дещо зменшилась (6 → 5 учнів), однак ці зміни не є значними. Це свідчить про відсутність системної роботи з соціальною інтеграцією учнів.

Результати соціометрії свідчать про те, що розвиток креативності позитивно впливає на соціалізацію учнів, зокрема на покращення їхніх стосунків з однолітками, активність у спілкуванні, здатність до взаємодії та командної роботи.

В експериментальній групі спостерігається зростання кількості учнів із високим рівнем; зменшення соціально ізольованих учнів; стабілізація основної частини колективу.

Це підтверджує, що розвиток креативних здібностей є не лише інструментом творчого зростання, а й потужним засобом інтеграції та соціального включення дітей молодшого шкільного віку.

3. Результати анкетування вчителів і спостереження представлено в Таблиці 3.

Таблиця 3
Аналіз результатів анкетування вчителів і спостереження

Критерій оцінки	Експериментальна (до)	Експериментальна (після)	Контрольна (до)	Контрольна (після)
Інтерес до творчих завдань	3,2	4,5	3,1	3,3
Ініціативність у груповій роботі	2,9	4,3	3,0	3,1
Активність у взаємодії з однокласниками	3,0	4,4	3,2	3,3
Здатність до нестандартного	2,8	4,6	3,1	3,2

Критерій оцінки	Експериментальна (до)	Експериментальна (після)	Контрольна (до)	Контрольна (після)
мислення				
Участь у творчих заходах	3,0	4,7	2,9	3,0
Упевненість у висловленні думок	2,7	4,2	2,8	2,9
Адаптивність до нових умов	3,1	4,3	3,0	3,2

Експериментальна група демонструє чітке зростання всіх показників. Найбільші зміни зафіксовано за такими критеріями:

- здатність до нестандартного мислення (з 2,8 до 4,6),
- участь у творчих заходах (з 3,0 до 4,7),
- ініціативність у груповій роботі (з 2,9 до 4,3).

Контрольна група не продемонструвала суттєвих змін: коливання балів не перевищують 0,2–0,3 пунктів, що можна вважати статистично незначущим.

Отримані результати підтверджують, що запровадження системи методів стимулювання креативності не лише активізувало творчий потенціал учнів, а й покращило соціальну взаємодію, впевненість та адаптивність, що прямо впливає на соціалізацію дитини в класному середовищі.

Під час спостережень за учнями в експериментальній групі було відзначено зростання кількості ініціатив у парній/груповій роботі; зменшення конфліктності у процесі спілкування; зростання частоти самостійного звернення до вчителя з нестандартними ідеями; появу нових лідерів у класі, які раніше не проявляли активності; підвищення загального емоційного фону на уроках.

2.2. Педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів у процесі соціалізації

Розвиток творчості учнів початкової школи в рамках соціалізації є одним із пріоритетних завдань сучасної початкової освіти, оскільки творчість не тільки сприяє розкриттю індивідуального потенціалу дитини, а й забезпечує її активну участь у соціальних взаємодіях. Для ефективного

формування творчої особистості необхідно створити цілісну систему педагогічних умов, що сприяють розвитку здатності до нестандартного мислення, вільного саморозвитку, комунікабельності та емоційної відкритості.

На думку Н.Гальченко[9], до таких умов належать використання ігрових та інтерактивних методів, впровадження проектної та дослідницької діяльності, диференційоване ставлення до учнів, а також цілеспрямоване створення ситуацій успіху. На його думку, саме гра є природною формою сприйняття світу для дітей молодшого шкільного віку. Саме в грі учні отримують перший соціальний досвід, вчаться спілкуватися, взаємодіяти, домовлятися та висловлювати свою думку. Використання ігрових технологій на уроках сприяє не тільки мотивації, а й розвитку уваги, емпатії та гнучкого мислення. Рольові ігри, ділові ігри, театральні постановки дають учням можливість спробувати себе в нових соціальних ролях, приймати рішення та брати на себе відповідальність за свої дії[9, с.34].

Інтерактивні методи навчання, такі як «мозковий штурм», «мозаїка», робота в парах і невеликих групах, дискусії та інтерактивні вправи, сприяють розвитку навичок роботи в команді, толерантності до різних точок зору та здатності генерувати оригінальні ідеї. Залучення учнів до інтерактивних заходів створює атмосферу співпраці, в якій кожен відчуває себе цінним учасником освітнього процесу.

Ефективним засобом розвитку творчості є залучення учнів до проектної роботи. Участь у творчих та освітніх проектах дає дітям можливість реалізувати свій потенціал, проявити ініціативу, самостійність та відповідальність. Завдання, пов'язані з проектами, стимулюють дивергентне мислення, мотивують до пошуку нових ідей і рішень, розвивають комунікативні навички, оскільки реалізація багатьох проектів вимагає роботи в групах або парах.

Т.Гриценко доводить, що дослідницька діяльність, навіть у спрощеній формі, допомагає учням розвивати спостережливість, логічне мислення та творче застосування знань у нових ситуаціях. Проблемно-орієнтовані методи навчання створюють навчальні ситуації, в яких дитина самостійно шукає рішення когнітивних завдань, використовуючи нестандартні підходи, фантазію та здатність до обробки інформації. Кожна дитина є унікальною за рівнем розвитку, здібностями, швидкістю мислення та стилем навчання. Тому важливо створити умови для розвитку творчості, орієнтовані на індивідуальні особливості учнів. Диференційоване навчання передбачає підбір завдань відповідно до здібностей, інтересів та навчальних потреб дитини. Ці завдання

можуть відрізнятись за рівнем складності, формою та ступенем самостійності[10, с.112].

Особливу увагу слід приділяти дітям з вираженим творчим потенціалом – їм слід надавати додаткові можливості для самореалізації: участь у конкурсах, творчих гуртках, проектах. Водночас необхідно підтримувати тих учнів, чия творчість ще не проявилася повною мірою, створюючи для них сприятливі умови для розвитку за допомогою заохочення, індивідуального консультування та позитивного підкріплення. Ситуація успіху – це психологічно приємна ситуація, в якій учень відчуває радість від досягнутого результату, що спонукає його до подальшої діяльності та віри у власні сили. Постійне відчуття підтримки та позитивної оцінки з боку вчителя, однолітків та батьків формує у дітей впевненість у собі, мотивацію до саморозвитку та нових досягнень[9, с.34].

Особливо важливо вчасно помічати творчі прояви дітей, навіть найменші, і хвалити їх. Це може бути несподіване рішення завдання, незвичайний малюнок, оригінальна думка або питання. Таке позитивне заохочення не тільки стимулює подальшу творчу діяльність, але й сприяє формуванню позитивного самоуявлення, що має вирішальне значення для процесу соціалізації.

Отож, створення педагогічних умов, що сприяють розвитку творчості учнів початкової школи, є необхідною складовою ефективною соціалізації дитини в сучасній школі. Широке впровадження ігрових, проектних, індивідуально орієнтованих та мотивуючих підходів забезпечує не тільки розкриття творчого потенціалу, а й формування соціально активної, впевненої в собі особистості.

Формування креативної особистості в умовах початкової школи є багатофакторним процесом, що охоплює не лише освітній простір школи, а й сімейне виховання та соціальне середовище загалом. Ефективна взаємодія між учителем, батьками й соціальними інституціями сприяє створенню гармонійного середовища, у якому креативність дитини може розвиватися природно та активно інтегруватися в процес її соціалізації.

Педагогіка партнерства у сучасному освітньому процесі — це не лише гасло «нової української школи», а й реальний підхід до організації взаємин між учасниками освітнього процесу. Основним принципом такого підходу є визнання дитини активним учасником навчання, здатним самостійно мислити, творити й приймати рішення, а також визнання родини як повноцінного партнера у вихованні[19, с.22].

На думку Т.Молчанової, учитель у цьому процесі виступає не контролером, а фасилітатором — провідником до пізнання, який створює

умови для розкриття індивідуального потенціалу учня. Водночас батьки не повинні залишатися осторонь навчання та виховання дитини. Вони мають бути залученими до освітнього процесу через активну участь у класних і загальношкільних заходах, творчих конкурсах, сімейних проєктах. Таке партнерство створює єдиний освітній простір, у якому креативність дитини підтримується з різних боків, а її соціалізація відбувається без розриву між школою та домом[32].

Л.Хоружа доводить, що налагодження системної комунікації між учителями та батьками, створення довірливого клімату у класному колективі, спільне обговорення досягнень і труднощів дитини — усе це сприяє не лише розвитку творчих якостей, а й формуванню емоційної безпеки, що є критично важливою умовою для самовираження та соціальної активності[49].

Позаурочна діяльність — це простір, у якому дитина вільніше проявляє себе, пробує нові ролі, ініціює власні ідеї та долучається до командної роботи. Такі форми активності, як театральні гуртки, хореографічні студії, музичні ансамблі, художні майстерні, спортивні секції не тільки розкривають творчий потенціал учнів, а й сприяють розвитку комунікативних умінь, лідерських якостей, уміння працювати в команді — тобто тих характеристик, які необхідні для успішної соціалізації.

Участь у шкільних фестивалях, виставках, інтелектуальних змаганнях чи тематичних проєктах створює ситуації, у яких дитина навчається долати труднощі, презентувати себе, приймати участь у колективному прийнятті рішень. Це не лише стимулює розвиток креативності, але й готує до життя в суспільстві, де важливо бути ініціативним, гнучким, відкритим до співпраці.

Педагог має відігравати активну роль у залученні дітей до позаурочної діяльності, пропонуючи різноманітні напрямки для самореалізації й підтримуючи інтерес дитини. Водночас важливо уникати примусу — участь має бути добровільною, бо саме свобода вибору є базою для розвитку креативного мислення.

Учнівське самоврядування є важливим компонентом соціалізації та самореалізації молодших школярів. Хоча в початковій школі воно має спрощену форму, участь у виборах старости, організація чергування, планування класних заходів чи спільне прийняття рішень формують у дітей почуття відповідальності, ініціативності й поваги до думки інших[32].

Гурткова робота — ще один ефективний інструмент розвитку креативності. Вона передбачає більш неформальне спілкування, що дозволяє створити відкриту атмосферу для обміну ідеями, спроб нового, генерації нестандартних рішень. Саме у форматі гурткової діяльності учень має змогу відчувати себе не лише виконавцем, а й ініціатором творчого процесу.

Культурні події (свята, флешмоби, квести, тематичні дні) інтегрують дітей у життя шкільного колективу, зміцнюють емоційні зв'язки між учасниками освітнього процесу, сприяють формуванню спільних цінностей і традицій. Участь у таких подіях дозволяє кожному учневі знайти свою роль у команді, продемонструвати свої сильні сторони, а отже — підвищити самооцінку та розвинути навички соціальної взаємодії.

Таким чином, взаємодія школи, родини та соціуму є критично важливою умовою для гармонійного розвитку креативної особистості. Комплексний підхід до створення освітнього простору, який включає партнерську співпрацю, позаурочну активність і культуру спільнотності, забезпечує не лише творче, але й соціально успішне становлення дитини[21].

Розвиток творчості учнів початкової школи як важливої складової їхнього особистісного та соціального дозрівання вимагає створення цілеспрямованих педагогічних умов, інтегрованих у всі складові освітнього процесу. Ефективна реалізація цих умов можлива лише за умови створення цілісної моделі, яка передбачає взаємодію змісту, форм, методів та засобів оцінювання з урахуванням вікових, психологічних та педагогічних особливостей учнів.

Компоненти, розроблені в рамках даного дослідження, охоплюють:

- стимулювання творчої діяльності за допомогою спеціальних методичних засобів;
- інтеграція елементів творчого мислення в освітній процес;
- соціалізація через групову взаємодію, проектну роботу та самовираження;
- залучення сім'ї та позашкільного середовища до процесу розвитку творчості;

Ключову роль у реалізації цих компонентів відіграють методичні прийоми, спрямовані на активізацію уваги, дивергентного мислення, емоційного інтелекту та самостійного творчого пошуку. Серед них найефективнішими є такі:

- метод асоціацій та аналогій – завдання на створення нових образів шляхом перенесення властивостей одного об'єкта на інший;
- вправи на трансформацію – зміна або перетворення знайомого об'єкта шляхом додавання нових функцій або нового зовнішнього вигляду;
- техніка мозкового штурму – спільний пошук творчих рішень у рамках навчальних завдань;
- використання незвичайних питань – «Що було б, якби...?», «Як ще можна використати...?»;

- творче письмо та малювання – вигадкування казок, альтернативних кінцівок, доповнень до сюжетних ліній;
- проектний метод – індивідуальна або групова робота над творчими міні-проектами, що мають соціальне значення.

Для ефективності розроблених компонентів можна використати низку уроків і вправ, адаптованих до навчальної програми та вікових потреб учнів 2–4 класів. Нижче наведено кілька прикладів практичної реалізації:

- урок української мови (тема: «Речення»): учні отримали картки з неповними реченнями, які вони мали доповнити якомога оригінальніше. Результат: активізація уваги, розвиток зв'язного мовлення.
- інтегроване заняття «Я досліджую світ + образотворче мистецтво»: учні працювали над міні-проектом «Моє місто майбутнього», в якому вони представили свої власні ідеї щодо архітектури, транспорту та екології. Проекти були представлені в групах, а потім обговорені.
- вправа «Креативна трансформація» (на уроці трудового навчання): з ряду звичайних предметів побуту (прищіпки, гудзики, нитки) учні мали створити фантазійну фігуру. При цьому важливою була не реалістичність, а оригінальність ідеї.
- класне заняття – «Світ моїх мрій»: діти у вільній формі (малюнки, колажі, історії, пісні) презентували свої інтереси, що сприяло саморозвитку та толерантності до інших.

Такі форми роботи дозволяють перетворити учнів з пасивних споживачів знань на активних творців, здатних до рефлексії, співпраці та самостійного прийняття рішень.

В рамках теоретично-емпіричного дослідження було встановлено, що розвиток творчості учнів початкової школи тісно пов'язаний з процесами їх соціалізації. Творчість як особиста риса, що включає здатність до оригінального мислення, самовираження, емоційної відкритості та соціальної гнучкості, не виникає ізольовано, а в взаємодії з освітнім середовищем, однолітками, родиною та суспільством в цілому.

На основі експериментальної роботи було визначено ефективні педагогічні умови, що сприяють гармонійному розвитку творчості в контексті соціалізації в умовах невизначеності:

- партнерська педагогіка – активна співпраця між вчителями, учнями та батьками, що базується на повазі, підтримці та взаєморозумінні.

- застосування методів, спрямованих на дивергентне мислення – відкриті завдання, вправи на трансформацію, аналогії, асоціативні ряди, проблемно-орієнтовані творчі ситуації.
- інтеграція творчих елементів у позашкільні заходи – клуби, проектна робота, учнівське самоврядування, культурні та мистецькі заходи.
- соціальна взаємодія в групових та колективних формах навчання – спільна робота над завданнями, презентація ідей, обговорення результатів.
- сприятливий емоційний клімат – зниження рівня тривожності, забезпечення психологічного комфорту, атмосфера творчої свободи.
- систематична оцінка динаміки розвитку творчості – використання тестів (тест Торранса), соціометрії, анкет, спостережень.

Запропоновані компоненти педагогічних умов довели свою ефективність: протягом експерименту було відмічено підвищення рівня творчого мислення, позитивну динаміку соціального статусу дітей та поживлення творчої та комунікативної активності учнів. Опитування вчителів підтвердило підвищення якості педагогічної взаємодії, зростання інтересу до навчання та самостійної пізнавальної діяльності.

Таким чином, розвиток творчості в початковому шкільному віці як складова процесу соціалізації та запропоновані педагогічні умови як інструменти для його успішної реалізації слід розглядати як важливі елементи.

Впровадження результатів дослідження в практику початкової школи має перспективні перспективи як на рівні окремих класів або шкіл, так і на рівні освітньої системи в цілому. До найважливіших напрямків для перспективного впровадження належить модернізація навчальних програм шляхом включення творчих завдань, проектних та ігрових технологій, а також елементів критичного та дивергентного мислення; підготовка та підвищення кваліфікації вчителів початкової школи з акцентом на розвитку компетентностей у сфері творчої педагогіки; створення освітнього середовища, сприятливого для вільного саморозвитку – відкриті навчальні простори, майстерні, творчі лабораторії; інтеграція школи, сім'ї та соціального оточення в єдину систему виховання – спільні творчі заходи, батьківські проекти, участь дітей у соціально значущих ініціативах; поширення досвіду успішної реалізації педагогічних умов через наукові та методичні семінари, відкриті уроки, публікації у фаховій пресі.

З огляду на зростаючу потребу суспільства в особистостях, здатних мислити нестандартно, адаптуватися до змін, генерувати нові ідеї та відповідально діяти в команді, розвиток творчості набуває особливого значення вже в початковій школі. Застосування описаних підходів сприятиме формуванню гармонійної, соціально активної та інтелектуально гнучкої особистості, готової до викликів сучасного світу.

2.3. Сучасні підходи та технології формування креативності учнів у початковій школі

У сучасному динамічному освітньому середовищі розвиток творчості учнів початкової школи є одним з найважливіших завдань початкової освіти. Творчість – це не тільки здатність створювати щось нове, незвичайне та оригінальне, а й здатність бачити світ багатовимірною, генерувати ідеї та знаходити нестандартні рішення у складних життєвих ситуаціях. Ефективне виховання творчих здібностей неможливе без застосування сучасних педагогічних підходів, що поєднують індивідуальний підхід, міжпредметну інтеграцію, партнерську взаємодію та розвиток компетентностей.

Компетентнісний підхід, що лежить в основі реформи «Нова українська школа», передбачає, що учні набувають умінь застосовувати свої знання, навички та компетентності в реальних життєвих ситуаціях. У контексті розвитку творчості цей підхід орієнтує педагогів не тільки на передачу знань, а й на розвиток універсальних умінь, таких як критичне та творче мислення, комунікація, самопрезентація та ініціативність. Завдяки компетентнісному підходу навчання набуває практичного сенсу – учні вчаться не заради оцінок, а для життя. На уроках, організованих за цим підходом, діти вирішують реальні проблеми, беруть участь у міні-проектах і розвивають ідеї, що сприяє розвитку їхньої творчості. Цей підхід дає можливість кожному учневі відкрити себе, свої таланти та схильності, працюючи у власному темпі, через власний досвід і бачення[27].

У центрі орієнтованого на особистість підходу стоїть дитина як унікальна особистість зі своїм темпом розвитку, стилем навчання, інтересами та потребами. У процесі розвитку творчості цей підхід є надзвичайно важливим, адже саме завдяки визнанню індивідуальності виникають довіра, мотивація до навчання та свобода думки. Застосування цього підходу передбачає різноманітність навчальних завдань, можливість вибору способу роботи, відкритість до фантазії дитини та заохочення самостійного мислення. Вчитель не є джерелом інформації, а супроводжуючим, який супроводжує учня на його індивідуальному шляху розвитку. Завдяки такому підходу

створюється середовище, в якому діти не бояться помилятися, вільно висловлюють свої ідеї та шукають незвичайні рішення.

Інтеграція навчальних змістів дозволяє розвивати творчість шляхом поєднання різних галузей знань і видів діяльності. Одним з найефективніших сучасних форматів є STEAM-освіта, яка поєднує науку (Science), технології (Technology), інженерію (Engineering), мистецтво (Art) та математику (Mathematics). У цьому підході творчість не розглядається окремо, а є невід'ємною частиною дослідницької, проектної та практичної діяльності. Ще одним ефективним підходом до інтеграції є CLIL (Content and Language Integrated Learning) – інтегроване навчання предмета та мови, яке сприяє розвитку гнучкого мислення, творчого словника та багатомовного самовираження. Міждисциплінарна інтеграція в початковій школі є потужним інструментом творчого розвитку, оскільки діти усвідомлюють взаємозв'язки між знаннями з природничих, гуманітарних та художніх дисциплін і застосовують їх у різних творчих завданнях: при створенні колажів, кросвордів, казок, моделей, досліджень та експериментів[6].

Партнерська взаємодія – це не лише модна тенденція в сучасній освіті, а й глибокий педагогічний принцип, заснований на довірі, повазі та співпраці між вчителями, учнями та батьками. Коли учень не боїться помилок, впевнений у своїх силах, він починає відкрито проявляти ініціативу та бути творчим – саме тоді виникає справжня творчість. У партнерській моделі вчитель є наставником, координатором і супроводжуючим. Він спонукає учнів до пошуку рішень і підтримує їхні ідеї, навіть якщо вони здаються незвичайними. Така позиція сприяє розвитку відповідальності, самооцінки та здатності висловлювати і відстоювати власну думку – все це є основою творчої особистості.

Особливу роль у партнерстві відіграють батьки як співтворці освітнього процесу. Їх залучення до спільних проектів, творчих заходів, конкурсів та клубів сприяє зміцненню довіри, розвитку позашкільної творчості та емоційній підтримці дитини.

Сучасні педагогічні підходи – орієнтовані на компетентності, особистість, інтегровані та партнерські – створюють міцну методологічну основу для розвитку творчості учнів початкової школи. Їх поєднання дозволяє створити навчальне середовище, в якому дитина розвивається як активний, творчий і відповідальний учасник освітнього процесу. Саме таке середовище відповідає вимогам XXI століття і сприяє формуванню цілісної, творчої особистості, готової до викликів сучасного світу.

Стимулювання творчості учнів початкової школи набуває особливого значення в рамках нової парадигми освіти, що базується на розвитку особистості, здатної до критичного мислення, ініціативи та творчого підходу до навчання і життя. Для досягнення цієї мети вчителі все частіше звертаються до інноваційних педагогічних технологій, які відкривають нові можливості для організації навчального процесу та сприяють створенню сприятливого середовища для розвитку творчого потенціалу дитини[32].

Нижче представлені основні сучасні інноваційні технології, які можуть бути ефективно інтегровані в початкову освіту[1].

1. Технології розвитку критичного та творчого мислення (ТРВЗ, «Шість капелюхів» Едварда де Боно), що належать до ефективних технологій, що розвивають у дітей здатність до гнучкого, багатовимірного та нестандартного мислення. Метод ТРВЗ спрямований на розвиток у дітей здатності аналізувати ситуації, виявляти суперечності та шукати нові рішення за допомогою уяви та моделювання. Суть методу полягає в тому, щоб навчити дитину не просто знаходити відповідь, а шукати кілька шляхів вирішення проблеми. Метод шести капелюхів Едварда де Боно розвиває здатність оцінювати явища з різних точок зору. Учні уявляють, що на них надіті «капелюхи»: логіка, емоції, креативність, оптимізм, песимізм і контроль. Це допомагає структурувати мислення та розвивати навички рефлексії, аналізу та альтернативного бачення ситуацій.

2. Проектні технології (індивідуальні та групові проекти, веб-квести) є одним з найефективніших методів розвитку креативності, оскільки вимагає практичної діяльності, дослідницького підходу та самостійності. Під час створення індивідуальних або групових проектів учні вчаться планувати свою роботу, збирати інформацію, формулювати ідеї, створювати презентації та публічно захищати свої результати. Сучасною формою проектної роботи є веб-квест – інтерактивна форма роботи з використанням інтернет-ресурсів, під час якої учні виконують завдання, шукають відповіді на питання та створюють власні продукти (відео, плакати, презентації). Цей формат поєднує дослідницькі, творчі та цифрові компетентності.

3. Ігрові та театральні техніки (рольові ігри, сторітеллінг, драматизація), оскільки в початковій школі гра є природною формою діяльності, тому ігрові технології є надзвичайно ефективними для розвитку творчості. Рольові ігри дають учням можливість вільно імпровізувати, створювати образи та вигадувати історії. Участь у драматизаціях та імпровізованих скетчах розвиває уяву, емоційний інтелект та комунікативні навички. Розповідь історій — ще один інструмент, що розвиває здатність вигадувати власні ідеї та структурувати їх у розповідь. Вигадування історій, казок, коміксів або

мультфільмів сприяє не тільки розвитку мовлення, а й мислення, уваги та емпатії.

4. Техніки візуалізації та дизайн-мислення (скрибінг, майндмеппінг, Canva, Miro) мислення дозволяють учням структурувати інформацію, пов'язувати ідеї та формулювати нові рішення. Майндмеппінг (створення майндмап) стимулює асоціативне мислення та здатність розпізнавати зв'язки між поняттями. Скетчінг (малювання ідей) поєднує образотворчу та семантичну діяльність, активізує пам'ять та креативність.

Цифрові платформи, такі як Canva, Miro та Jamboard, пропонують інструменти для створення плакатів, ментальних карт та презентацій. Робота з ними сприяє розвитку візуального стилю мислення, естетичного смаку та здатності до творчого самовираження.

5. Використання цифрових інструментів та платформ (Wordwall, Padlet, Scratch, Tynker) забезпечують інтерактивність, гейміфікацію та мультиформатність навчального процесу. Такі платформи, як Wordwall або LearningApps, дозволяють створювати ігрові вправи, що стимулюють мислення та креативність. Padlet — це простір для спільної роботи над ідеями, міні-проектами та візуалізації думок. Особливо ефективними для розвитку творчого та логічно-алгоритмічного мислення є середовища Scratch та Tynker, в яких учні створюють власні анімації, ігри та інтерактивні історії, програмуючи прості скрипти у візуально доступному середовищі.

Інноваційні технології створюють нову якість навчання – цікаву, емоційну, інтерактивну та орієнтовану на розвиток особистості. Їх впровадження змінює не тільки спосіб роботи вчителя, але й позицію учнів – вони перетворюються з пасивних слухачів на активних творців, дослідників і учасників спільного навчального процесу.

Різноманітність інструментів дозволяє кожному учневі знайти свій власний шлях до творчої самореалізації, що є основою для його успішної соціалізації та самореалізації в майбутньому.

Розвиток творчого мислення у учнів початкової школи можливий не тільки за допомогою загальних педагогічних стратегій, а й у рамках окремих шкільних предметів. Саме предметно-орієнтовані заняття створюють передумови для всебічного розвитку творчого потенціалу та формування асоціативного, гнучкого та оригінального мислення. Інтеграція творчих підходів у навчання окремих предметів сприяє активній участі дітей у когнітивній діяльності, пробуджує їхній інтерес до навчання та формує навички нестандартного вирішення завдань[2].

Креативність можна розвивати у мовно-літературній сфері, оскільки на уроках української мови та літератури створюються різноманітні можливості

для розвитку креативності. Особливо цінними є творчі перекази з елементами фантазії, написання власних казок, віршів і загадок, а також різні асоціативні та мовні ігри. Наприклад, вправи на доповнення речень несподіваними образами («Що б сказав олівець, якби міг говорити?»), гра «Перетворення слів» або вигадування альтернативного кінця прочитаного твору стимулюють уяву та мовну гнучкість, сприяють розвитку образного мислення. Виконуючи такі завдання, дитина не тільки вивчає граматичні конструкції, але й вчиться використовувати мову як засіб творчого самовираження.

Креативність також можна розвивати й на уроках математики, бо вона також може бути простором для розвитку творчого мислення, якщо уроки збагачуються незвичайними завданнями. Доцільно використовувати логічні завдання з відкритим кінцем, завдання на знаходження декількох варіантів вирішення, математичні головоломки, квести та елементи STEM-діяльності. Завдання на кшталт «Знайди всі можливості скласти число 10 з трьох цифр» або «Придумай власне завдання на множення» стимулюють дивергентне мислення. Використання математичних квестів або ігор («Скарб на острові чисел») підвищує мотивацію учнів і сприяє розвитку вміння мислити нестандартно в рамках логічних умов[14].

Уроки мистецтва, трудове навчання є ефективними для розвитку креативності. Художньо-практична діяльність є природним підґрунтям для розвитку дитячої уяви. На уроках образотворчого мистецтва, музики та трудового навчання створюються умови для вільного саморозвитку та експериментів з матеріалами, кольорами та структурами. Завдання на кшталт «Намалюй звук», «Сконструуй казковий транспортний засіб» або «Склади музику до картинки» дають дітям можливість поглянути на світ з іншого боку. Особливо ефективними є інтегровані творчі проекти, що поєднують різні види діяльності: малювання, конструювання, ліплення, вигадування історій. Створення мультфільму або лялькового театру на задану тему, наприклад, є синтезом творчих здібностей в міждисциплінарному форматі.

Курс «Я досліджую світ» є одним з найефективніших інструментів розвитку творчості, оскільки включає дослідницьку, проектну та експериментальну діяльність. У рамках цього курсу учні мають можливість ставити запитання, шукати відповіді, висувати гіпотези, спостерігати, порівнювати та узагальнювати явища. Такі завдання, як «Якби я був краплею води...», «Запропонуй спосіб економії енергії в школі» або «Створи модель екологічного будинку», стимулюють мислення та емоційне сприйняття, розвивають здатність вирішувати реальні проблеми.

Таким чином, творчість можна розвивати на кожному уроці, якщо зміст навчання та методи викладання спрямовані на розвиток уяви, відкритість до

нового, самостійне мислення та емоційне і ціннісне ставлення до пізнавальної діяльності. Важливо не тільки наповнити уроки творчими завданнями, а й створити атмосферу підтримки, довіри та заохочення оригінальності та ініціативи.

Ефективне впровадження сучасних підходів і технологій до формування креативності неможливе без створення відповідних педагогічних умов. Саме вони забезпечують сприятливе середовище для розвитку творчого потенціалу дитини, формування мотивації до навчання, ініціативності та здатності мислити нестандартно. До таких умов належать: безпечне й мотивуюче освітнє середовище, гнучкість організації навчального процесу, професійна готовність учителя до інновацій, а також активна співпраця з родинами учнів[12].

Безпечне укриття, облаштоване відповідно до потреб дітей, є базовою умовою для формування креативності в умовах воєнного стану. Перебуваючи в укритті, дитина повинна відчувати себе захищеною, прийнятою та впевненою, мати можливість вільно висловлювати свої ідеї без страху чи напруги. Створення атмосфери довіри, доброзичливості та психологічного комфорту в укритті забезпечує підґрунтя для розвитку фантазії, самостійності й емоційної стійкості.

Організоване та продумане укриття має містити елементи мотивуючого середовища: цікаві та значущі для дитини завдання, матеріали для творчості, можливість вибору видів діяльності, а також позитивну підтримку з боку вчителя. Важливо, щоб простір укриття був максимально гнучким і адаптованим для різних видів роботи — індивідуальної, групової, творчої та проєктної. Наявність куточків для малювання, створення моделей, настільних ігор чи коротких колективних завдань дозволяє зберігати навчально-творчу активність дітей навіть у складних умовах.

Таким чином, правильно організоване укриття стає не лише місцем фізичної безпеки, а й середовищем, яке підтримує емоційний стан дитини та сприяє розвитку її креативності.

Орієнтація на розвиток креативності вимагає від вчителя відмови від жорстко структурованих сценаріїв уроків. Навчання має бути гнучким, динамічним, відкритим до змін і ініціативи з боку учнів. Варіативність завдань дозволяє кожній дитині проявити себе відповідно до індивідуальних особливостей, стилю мислення, інтересів. Завдання мають мати елементи відкритості, можливість множинних рішень, особистісного підходу. Також важливо забезпечити учням право на помилку, оскільки саме проби й експерименти сприяють розвитку нестандартного мислення. Запровадження

проектного методу, дослідницької діяльності, творчих вправ дозволяє урізноманітнити навчальний процес і зробити його гнучким та інклюзивним.

Формування креативності можливе лише за умови, якщо педагог сам володіє елементами творчого мислення, відкритий до змін, постійно самовдосконалюється. Професійна готовність учителя включає знання сучасних методик і технологій розвитку креативності, вміння адаптувати їх до рівня молодших школярів, прагнення до створення авторських підходів. Учитель має виступати не лише джерелом знань, а й фасилітатором творчих процесів, наставником, який підтримує ініціативу, експерименти, стимулює незалежність у мисленні. Також важливою є здатність до рефлексії власної педагогічної діяльності та гнучкого реагування на потреби учнів[4].

Успішний розвиток креативності вимагає узгоджених дій школи та родини. Співпраця з батьками допомагає забезпечити цілісність впливу на дитину, перенесення ідей креативного навчання за межі класної кімнати. Важливо інформувати батьків про завдання, методи й результати роботи з розвитку креативності, залучати їх до участі у проєктах, творчих конкурсах, майстер-класах. Варто також заохочувати створення вдома умов для вільної гри, фантазування, моделювання ситуацій, що сприятимуть підтримці інтересу дитини до пізнання та самовираження. Така партнерська взаємодія значно розширює креативний простір дитини та сприяє її гармонійному розвитку.

Отже, педагогічні умови, що поєднують безпеку, мотивацію, гнучкість, професіоналізм і партнерство, є ключовими чинниками у реалізації сучасних підходів до формування креативності молодших школярів у контексті Нової української школи.

Висновки до другого розділу

У другому розділі магістерської роботи проведено комплексний аналіз експериментального дослідження розвитку творчості учнів початкової школи як чинника їх соціалізації. На основі проведених теоретичних та емпіричних досліджень зроблено низку важливих висновків.

Організація та етапи дослідження характеризувалися цілісністю, систематичністю та методологічною обґрунтованістю. Експеримент включав підготовчий, діагностичний, формувальний та аналітичний етапи. Було застосовано низку кількісних та якісних методів: субтест «Заверши малюнок» Торренса, соціометрію, анкетування вчителів, педагогічні спостереження та аналіз учнівських робіт. У дослідженні взяли участь 40 учнів, розподілених на експериментальну та контрольну групи по 20 осіб.

Було встановлено, що педагогічні умови для розвитку творчості – створення безпечного, мотивуючого та гнучкого освітнього середовища, індивідуалізація навчання, професійна готовність учителів до інновацій і співпраця з сім'ями – істотно впливають на активізацію творчої діяльності учнів і сприяють їхній соціалізації. Особливу роль відіграли інноваційні технології: ТРВЗ, проєктна робота, сторітеллінг, майндмеппінг, цифрові платформи, які підвищили інтерес до творчості та забезпечили інтеграцію креативності в навчальний процес.

Аналіз результатів субтесту «Заверши малюнок» Торренса підтвердив позитивну динаміку розвитку креативності в учнів експериментальної групи. Кількість дітей із високим рівнем творчості зросла з 15% до 40%, початковий рівень зменшився з 35% до 10%, а середній рівень залишився стабільним (50%). У контрольній групі зміни були незначними: високий рівень збільшився лише з 10% до 15%, а початковий — зменшився з 35% до 30%, що свідчить про природний характер цих коливань. Також зафіксовано, що у 4-х класах кількість учнів із високим рівнем креативності була на 16% вищою, ніж у 2-х класах.

Результати соціометрії продемонстрували суттєве покращення соціального статусу учнів експериментальної групи. Кількість дітей із високим рівнем соціальної прийнятості зросла з 20% до 45%, а кількість учнів із низьким рівнем зменшилася з 30% до 10%. Це свідчить про формування позитивних стосунків, зростання лідерської активності та покращення комунікативних навичок. У контрольній групі зміни були мінімальними (зростання високого рівня з 15% до 20%, зменшення низького — з 30% до 25%), що підтверджує відсутність значущих впливів без системної педагогічної роботи.

Результати анкетування вчителів також підтвердили ефективність упроваджених методів: показники інтересу до творчих завдань зросли з 3,2 до 4,5, ініціативність у груповій роботі — з 2,9 до 4,3, здатність до нестандартного мислення — з 2,8 до 4,6, участь у творчих заходах — з 3,0 до 4,7. У контрольній групі зміни становили лише 0,1–0,3 бала, що не є статистично значущим.

Таким чином, експериментальне дослідження підтвердило гіпотезу про те, що цілеспрямоване створення педагогічних умов і впровадження сучасних

підходів сприяють розвитку творчості учнів початкової школи, що, у свою чергу, позитивно впливає на процес їх соціалізації. Значні кількісні зрушення у рівнях креативності (зростання високого рівня на 25%) та соціального статусу (зростання на 25%) демонструють ефективність методичної системи. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення педагогічної практики початкової школи, організації творчо спрямованого середовища та підвищення якості соціальної взаємодії молодших школярів

ВИСНОВКИ

У цій магістерській роботі проведено глибокий теоретичний аналіз проблеми розвитку творчості учнів початкової школи як важливої складової їх соціалізації в умовах невизначеності. На основі аналізу наукової літератури, сучасних педагогічних підходів, психолого-педагогічних концепцій, а також нормативних і правових документів у сфері освіти зроблено такі висновки:

По-перше, актуальність проблеми розвитку творчості зумовлена переходом сучасного суспільства до суспільства знань, в якому особливо цінуються здатність до творчого мислення, здатність швидко адаптуватися до нових умов, приймати нестандартні рішення та діяти ініціативно. У часи війни, цифровізації, глобалізації та постійних соціокультурних змін людина повинна бути не тільки освіченою, а й творчою, комунікабельною та здатною до самореалізації. Початкова школа, як ключовий етап формування базових компетентностей та світогляду дитини, повинна створити всі умови для розкриття творчого потенціалу, адже саме в цей період закладаються основи мислення, мотивації, самосприйняття та соціальних компетентностей.

По-друге, поняття «креативність» у науковому дискурсі розглядається як невід'ємна риса особистості, що включає здатність генерувати нові ідеї, знаходити оригінальні рішення, проявляти фантазію, гнучкість і незалежне мислення. В рамках теоретичного аналізу було визначено основні види творчості, які можуть розвиватися в початковій школі: вербальна (мовленнева), образна, соціальна, технічна та художньо-естетична творчість. Крім того, визначено основні передумови розвитку креативності: безпечне та стимулююче освітнє середовище, свобода вибору в навчанні, підтримка дорослих, використання інноваційних форм і методів навчання, що сприяють розвитку мислення, уяви та саморозвитку.

По-третє, було визначено психолого-педагогічні особливості розвитку творчості в початковій школі. Діти цього віку від природи допитливі, емоційні, відкриті до нового, мають багату уяву та люблять гратися, що є потужним внутрішнім ресурсом для розвитку творчого мислення. Водночас вони потребують педагогічного супроводу, безумовної прийнятності та створення відчуття успіху. Важливо враховувати вікову динаміку розвитку мислення, особливості стилю навчання та індивідуальні потреби кожної дитини. Основна увага приділяється необхідності забезпечення психологічного благополуччя, мотивації до творчої діяльності та формування позитивного самоуявлення.

По-четверте, було доведено, що розвиток творчості у учнів початкової школи є не тільки педагогічним завданням, а й важливим соціальним фактором. Творчість як здатність до нестандартного спілкування, прийняття нових соціальних ролей і вирішення проблем у взаємодії з іншими сприяє ефективній соціалізації дитини. У процесі творчої діяльності учень вчиться висловлювати свою думку, співпрацювати з однолітками, поважати альтернативні точки зору і розуміти емоції інших. Таким чином, творчість стає не тільки інтелектуальною якістю, а й засобом формування соціально зрілої особистості, здатної гармонійно взаємодіяти з суспільством.

Таким чином, теоретичний аналіз підтвердив доцільність і важливість системного підходу до розвитку творчості в учнів початкової школи. Цей підхід передбачає цілісну організацію освітнього процесу, що базується на використанні сучасних педагогічних технологій, модифікації змісту та форм навчання, активній співпраці з сім'ями, індивідуалізації навчання, а також впровадженні компетентнісних, особистісно-орієнтованих та інтегрованих підходів. Отримані теоретичні результати стали основою для планування та проведення експериментальної фази дослідження, яка детально розглядається в другому розділі магістерської роботи.

У другому розділі магістерської роботи представлено результати експериментального дослідження, метою якого було перевірити ефективність педагогічних умов розвитку творчості учнів початкової школи як засобу їх соціалізації в умовах невизначеності. На основі отриманих емпіричних даних зроблено такі висновки: організація педагогічного експерименту відбувалася в кілька етапів: діагностичний, формувальний та контрольний. На етапі встановлення було зафіксовано вихідний стан творчості та соціалізації учнів експериментальної та контрольної груп. На цьому етапі було застосовано якісні та кількісні методи: тести, анкети, спостереження, соціометрію, бесіди з учнями та вчителями. Це дозволило визначити вихідні показники та проблемні аспекти.

На формувальному етапі було впроваджено ряд педагогічних заходів, спрямованих на активне стимулювання творчої діяльності молодших учнів. До найважливіших умов належать: створення безпечного та мотивуючого освітнього середовища, застосування сучасних підходів до навчання (компетентнісний, особистісно-орієнтований, інтегрований), використання інноваційних педагогічних технологій (ТРВЗ, «Шість капелюхів», дизайн-мислення, проектна робота, ігрові та театральні методи), а також активна співпраця між школою, сім'єю та соціальним оточенням дитини.

Застосування сучасних підходів і технологій показало позитивну динаміку в розвитку творчого мислення учнів. Значно покращилися навички

генерування нових ідей, нестандартного мислення та прояву ініціативи в груповій та індивідуальній роботі. Це підтверджується результатами аналізу творчих завдань і проектів, а також оцінками вчителів у рамках спостереження.

Важливим фактором ефективної реалізації педагогічних умов була взаємодія між школою, сім'єю та суспільством. Партнерство між вчителями та батьками, організація позашкільних заходів, участь дітей у гуртках, культурних заходах та волонтерських ініціативах – все це сприяло розширенню соціального досвіду дітей, формуванню соціальних навичок та позитивного ставлення до творчості як засобу саморозвитку. Результати контрольної фази дослідження показують істотні позитивні зміни в рівні творчості та соціальному статусі учнів експериментальної групи порівняно з контрольною групою. Так, за результатами соціометрії, зросла кількість учнів з високим соціальним статусом і зменшилася частка дітей з низьким рівнем прийнятності в групі. Дані опитувань вчителів та педагогічних спостережень підтвердили поліпшення емоційного стану учнів, підвищення мотивації до навчання, активізацію творчої ініціативи та кращу адаптацію до соціального оточення.

Результати експерименту підтверджують ефективність компонентів реалізації педагогічних умов розвитку творчості в контексті соціалізації. Запропоновані методичні підходи, вправи, проекти та організаційні форми можуть бути рекомендовані для використання в освітньому процесі початкової школи.

Підсумовуючи, можна сказати, що розвиток творчості учнів початкової школи не тільки сприяє формуванню творчого потенціалу, але й є ефективним засобом соціалізації дитини – сприяє розвитку вміння ефективно спілкуватися, працювати в команді, адаптуватися до змін, співчувати та розуміти себе і інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева І. М. Соціалізація особистості в умовах нової української школи // Педагогіка і психологія. 2021. № 1. С. 45–51.
2. Андрущенко В. П. Філософія освіти і педагогіка. Київ : Вища школа, 2019. 320 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2015. Кн. 1. 336 с.
4. Бондаренко І. С. Використання ігор в освітньому процесі як засіб формування креативності молодших школярів в умовах Нової української школи : магістерська дисертація. Івано-Франківськ, 2024. 78 с.
5. Бондаренко О. Г. Креативність як компонент творчої особистості школяра // Молодь і ринок. 2022. № 3. С. 12–15.
6. Бойченко М. І. Культурологічні аспекти соціалізації особистості. Київ : Наука, 2018. 214 с.
7. Бочарова В. Г. Психологія креативності. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 264 с.
8. Ващенко Л. С. Розвиток креативності молодших школярів засобами інтерактивного навчання // Початкова школа. 2020. № 9. С. 28–31.
9. Виготський Л. С. Уява і креативність у дитячому віці. Київ : Освіта, 2016. 144 с.
10. Гальченко Н. О. Креативність як особистісна риса молодшого школяра // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2020. № 2. С. 89–92.
11. Гриценко Т. В. Соціалізація особистості: теорія і практика. Львів : Світ, 2017. 240 с.
12. Гузеєва Т. Є. Педагогіка креативності. Харків : Основа, 2019. 272 с.
13. Деркач А. А. Креативна освіта : підручник. Київ : Каравела, 2021. 304 с.
14. Дороніна М. О. Формування креативного мислення учнів // Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2018. № 10. С. 33–36.
15. Дьяків О. М. Соціальна педагогіка. Київ : Академвидав, 2020. 336 с.
16. Журавльова С. О. Креативність як педагогічна категорія // Теорія та методика навчання. 2023. № 1. С. 58–64.
17. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. Київ : Вища школа, 2018. 349 с.
18. Каращук Л. П. Розвиток креативних здібностей в умовах нової української школи // Початкова освіта. 2021. № 4. С. 22–26.

19. Коберник О. М. Соціалізація дітей молодшого шкільного віку // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2020. № 3. С. 44–48.
20. Коломоєць Л. М. Креативність: зміст та методи розвитку. Київ : Освіта, 2022. 186 с.
21. Конаржевський Ю. А. Педагогічна інноватика. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 287 с.
22. Коновальчук М. В. Розвиток творчості молодших школярів: система літературних завдань. Київ : Шкільний світ, 2010. 120 с.
23. Коновальчук М. В. Критерії та показники літературної обдарованості молодших школярів // Технології дистанційної освіти. 2010.
24. Костюк Г. С. Психологія творчого мислення. Київ : Радянська школа, 2019. 312 с.
25. Костючик Н. І. Розвиток креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи : магістерська дисертація. Луцьк, 2024. 66 с.
26. Крутій К. Л. Педагогіка креативності. Харків : Основа, 2021. 254 с.
27. Курлянд З. Н. Креативність у навчанні. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 200 с.
28. Лейтес Н. С. Психологія обдарованої дитини. Київ : Генеза, 2018. 144 с.
29. Ліхіцька Л., Якименко Ю. Креативність як характеристика творчого потенціалу молодшого школяра // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2024. Вип. 77. С. 98–103.
30. Лушпай С. О. Психологічні особливості креативного мислення // Психологічні науки. 2021. № 1. С. 13–19.
31. Мамарігіна Ю. О. Формування креативності як педагогічне завдання // Вісник післядипломної освіти. 2022. № 4. С. 55–60.
32. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Кондор, 2021. 408 с.
33. Маркова А. К. Психологія мотивації учіння. Київ : Либідь, 2019. 256 с.
34. Молчанова Т. І. Креативність у початковій школі // Початкова освіта. 2022. № 2. С. 31–35.
35. Матвеева Н., Бай І. Основні підходи щодо розвитку творчих здібностей молодших школярів з ООП // Молодь і ринок. 2024.
36. Новикова Г. В. Соціалізація молодших школярів у позаурочній діяльності // Початкова школа. 2020. № 11. С. 12–17.
37. Обухова Л. Ф. Дитяча психологія. Київ : Вид-во НПУ, 2017. 368 с.

38. Осіпов Є. О. Креативне навчання: теорія і практика. Київ : Педагогічна думка, 2021. 274 с.
39. Павелків Р. М. Креативна компетентність як ключова у НУШ // Освіта України. 2023. № 1. С. 14–17.
40. Панасюк І. В. Психолого-педагогічні аспекти соціалізації школяра. Київ : Наукова думка, 2021. 198 с.
41. Підласий І. П. Педагогіка : підручник. Київ : Освіта, 2020. 512 с.
42. Поліщук С. П. Креативність як базова компетентність учня // Шлях освіти. 2022. № 4. С. 20–23.
43. Помиткін Е. О. Психологія розвитку. Київ : Каравела, 2019. 392 с.
44. Роменець В. Г. Основи психології. Київ : Либідь, 2017. 352 с.
45. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології. Харків : Основа, 2020. 288 с.
46. Савченко О. Я. Початкова освіта в контексті НУШ. Київ : Освіта, 2022. 248 с.
47. Сергеева Л. А. Методика розвитку творчого мислення. Київ : Генеза, 2018. 176 с.
48. Скаткін М. Н. Проблеми виховання творчої особистості. Київ : Радянська школа, 2016. 212 с.
49. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Освіта, 2019. 376 с.
50. Толкачова Н. В. Формування креативної особистості в умовах НУШ // Освітній простір України. 2021. № 2. С. 45–49.
51. Тягло О. В. Соціалізація дитини: теорія і практика. Харків : Ранок, 2020. 280 с.
52. Хоружа Л. Л. Інноваційна педагогіка. Київ : Академія, 2018. 256 с.
53. Шевченко О. В. Креативне мислення як необхідна складова особистості школяра // Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2023. Вип. 3. С. 100–104.
54. Amabile T. M. Creativity in Context. Boulder : Westview Press, 1996. 336 p.
55. Beghetto R. A., Kaufman J. C. Nurturing Creativity in the Classroom. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 220 p.
56. Craft A. Creativity and Education Futures. Stoke-on-Trent : Trentham Books, 2005. 192 p.
57. Cropley A. Creativity in Education and Learning. London : Routledge, 2015. 264 p.
58. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York : Basic Books, 2011. 528 p.

59. OECD. Creative Thinking in Education. Paris : OECD Publishing, 2022. 180 p.
60. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to Be Creative. Oxford : Capstone, 2011. 320 p.
61. Runco M. A. Creativity: Theories and Themes. London : Elsevier, 2014. 512 p.
62. Sternberg R. J. Handbook of Creativity. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 488 p.
63. Torrance E. P. The Nature of Creativity as Manifest in Its Testing // The Nature of Creativity. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. P. 43–75.
64. Kim K. H. The Creativity Crisis: The Decrease in Creative Thinking Scores // Creativity Research Journal. 2011. Vol. 23, no. 4. P. 285–295.
65. Plucker J. A., Beghetto R. A., Dow G. T. Why Isn't Creativity More Important to Educational Psychologists? // Educational Psychologist. 2004. Vol. 39, no. 2. P. 83–96.
66. Lucas B., Claxton G., Spencer E. Progression in Student Creativity // Cambridge Journal of Education. 2013. Vol. 43, no. 3. P. 315–332.
67. Sawyer R. K. Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. Oxford : Oxford University Press, 2012. 456 p.
68. Guilford J. P. The Nature of Human Intelligence. New York : McGraw-Hill, 1967. 538 p.
69. Csikszentmihalyi M. Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention. New York : HarperCollins, 1996. 456 p.
70. UNESCO. Creativity and Cultural Education. Paris, 2006. 154 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Субтест Торренса «Заверши малюнок»

Тестовий матеріал:

- а) Кольорові олівці;
- б) Аркуш, на якому зображено десять квадратів із графічними фігурами різної форми.

Перед початком виконання завдань учням пояснювали мету роботи доступною мовою, намагаючись зацікавити та мотивувати їх до активної участі. З цією метою використовувався мотиваційний вступ, зокрема:

«Діти! Сьогодні ми будемо займатися цікавою та незвичайною справою. Я впевнений(а), що вам сподобається ця робота — вона допоможе вам проявити фантазію та винахідливість».

Метою вступної частини тестування було формування позитивного емоційного настрою учнів і стимулювання їх до творчої діяльності. З цією метою перед початком роботи учням пропонувалися мотиваційні слова:

«Це завдання допоможе нам дізнатися, наскільки ви вмієте вигадувати нові речі та вирішувати незвичні завдання. Ви зможете застосувати всю свою уяву та здатність креативно мислити. Сподіваюся, вам буде цікаво, і ви отримаєте задоволення від роботи!»

Далі дітям зачитувалася інструкція до тесту:

«На цих аркушах зображені незавершені фігури. Якщо ви домалюєте до них лінії, то зможете перетворити їх на цікаві предмети або навіть придумати цілу історію. Постарайтеся створити щось унікальне, те, чого не вигадас ніхто інший. Ваша фантазія — головний інструмент. Придумайте оригінальну назву до кожного зображення та запишіть її під малюнком».

У разі, якщо діти починали хвилюватися через нестачу часу, їм пропонувалося заспокійливе заохочення:

«Кожен з вас працює у своєму темпі. Хтось встигає створити всі малюнки швидко, а потім повертається до них, додаючи деталі. Інші — виконують лише кілька, зате придумують до кожного цікаву історію. Продовжуйте працювати так, як вам зручно та приємно».

Оскільки тестові матеріали склалися з двох сторінок, інколи учні не помічали наявності другої сторінки. Тому під час проведення дослідження вчитель нагадував дітям про обидві сторінки з завданнями, щоб забезпечити повноту виконання тесту.

По завершенні відведеного часу всі учні припиняли роботу. Якщо дехто не встиг вписати назву до своїх малюнків, це уточнювалося одразу після закінчення тестування шляхом короткої бесіди з кожним учнем.

З метою більш глибокого розуміння емоційного стану та особистого ставлення учнів до творчих завдань після виконання тесту Торренса було проведено коротке опитування. Опитувальник мав діагностичний характер і допоміг виявити мотивацію, рівень задоволення, труднощі, що виникли, а також загальне ставлення до креативної діяльності. Опитування проводилося у формі анкетування (в залежності від рівня сформованості письмових навичок) за спрощеною шкалою.

Приклад опитувальника:

1. Чи сподобалося тобі виконувати це завдання? А) Так Б) Не зовсім
В) Ні

2. Що було найцікавішим у завданні?

3. Чи виникали в тебе труднощі? Якщо так, то які?

4. Чи хотів(ла) би ти ще раз виконувати подібні завдання?

А) Так Б) Можливо В) Ні

5. Що б ти змінив(ла) у цих завданнях, щоб зробити їх ще цікавішими?

Опитувальник дає змогу визначити не лише загальне ставлення до завдань, а й емоційний фон, який супроводжував діяльність. Це дозволяє глибше проаналізувати рівень сформованості креативного мислення в контексті мотиваційної та емоційної готовності до творчої роботи.

Для глибшого аналізу емоційного стану та мотивації учнів, а також їх ставлення до виконання творчих завдань, було розроблено наступний опитувальник. Анкета призначена для вчителів, які безпосередньо взаємодіють з учнями під час виконання творчих завдань, і має на меті оцінити рівень зацікавленості учнів, їхню готовність до творчої діяльності, а також виявити можливі труднощі, які можуть виникати під час виконання таких завдань. Відповіді на питання анкети допоможуть краще зрозуміти вплив творчих завдань на емоційний і мотиваційний фон учнів та сприятимуть вдосконаленню методичних підходів у навчальному процесі.

Приклад опитувальника:

1) Чи сподобалося вам спостерігати за тим, як учні виконували творчі завдання? (позначте одну відповідь)

А)Так Б) Не зовсім В) Ні

2. Що, на вашу думку, було найбільш цікавим для учнів під час виконання завдання? (відкрите питання)

3. Чи виникали у учнів труднощі під час виконання завдань? Якщо так, то які саме? (відкрите питання)

4. Чи могли учні виконати завдання з задоволенням, або вони відчували певну незручність чи страх? (позначте одну відповідь)

А) Вони виконували завдання з задоволенням

Б) Вони відчували незручність або страх, але все ж виконали

В) Вони відмовлялися або були дуже нерішучими

5. Як ви оцінюєте рівень мотивації учнів до виконання творчих завдань? (позначте одну відповідь)

А) Високий Б) Середній В) Низький

6. Чи хотіли б ви ще раз використовувати подібні завдання в навчальному процесі? (позначте одну відповідь)

А)Так Б)Можливо В) Ні

7. Що б ви змінили в цих завданнях, щоб зробити їх ще цікавішими або кориснішими для учнів? (відкрите питання)

Додаток 2

Дослідження соціометрії (методика Я.Л. Морено)

Мета методики:

Соціометричне дослідження за методикою Я.Л. Морено має на меті виявити міжособистісні відносини в колективі, зокрема рівень симпатії, соціального прийняття або відторгнення учнів у групі, неформальну структуру стосунків, рівень згуртованості, лідерства та ізоляції.

Суть методики:

Методика передбачає виявлення переваг, які учні надають тим чи іншим однокласникам у певних ситуаціях. Це дозволяє побачити «соціометричну карту» класу — хто з ким хоче взаємодіяти, кого визнає, кому довіряє.

Процедура проведення:

Формулювання запитання (критерію вибору)

Питання повинно бути чітким і відповідати реальній або змодельованій ситуації.

Наприклад:

«З ким із класу ти хотів би працювати в парі над спільним проєктом?»

«З ким ти хотів би поїхати в табір?»

«Кого ти обереш у команду для гри?»

Інструктаж учнів:

Пояснюється, що потрібно вибрати, наприклад, 3 однокласників, з якими учень хоче співпрацювати (позитивні вибори), а також 1–2, з ким не хоче (негативні вибори — необов'язково в усіх варіантах дослідження).

Анонімність і довіра:

Анкети або аркуші заповнюються індивідуально. Учнім гарантується конфіденційність їхніх відповідей.

Обробка результатів:

Складається соціоматриця — таблиця, в якій позначається, хто кого вибрав. Далі будуються:

Соціограма — графічне зображення стосунків у групі;

Проводиться кількісний аналіз: підраховується кількість позитивних і негативних виборів для кожного учня.

Категорії статусу учнів:

Високий статус (лідери) – отримали ≥ 40 –50% виборів;

Середній статус – 20–39%;

Низький статус (ізолювані учні) – $< 20\%$;

Ізолювані – не отримали жодного вибору.

Соціометрія за методикою Морено є надійним інструментом дослідження соціальних взаємин молодших школярів. У поєднанні з програмами розвитку креативності вона дозволяє не лише виміряти соціальний статус учня, а й оцінити ефективність педагогічного впливу на процеси соціалізації в класному колективі.

Додаток 3

Анкетування вчителів та форма спостереження за поведінкою учнів

Анкета для вчителів

(оцінювання динаміки розвитку учнів за 5-бальною шкалою)

Інструкція:

Оцініть кожне з тверджень щодо поведінки учнів Вашого класу до та після впровадження методик розвитку креативності, використовуючи шкалу:

1 — зовсім не спостерігається, 5 — постійно проявляється.

№	Твердження	До експерименту	Після експерименту
1	Учень/учениця виявляє інтерес до творчих завдань		
2	Проявляє ініціативу у спільній роботі з однокласниками		
3	Демонструє нестандартний підхід до розв'язання навчальних ситуацій		
4	Має бажання брати участь у гуртках, конкурсах, творчих проєктах		
5	Впевнено висловлює власну думку в класі		
6	Легко вступає у взаємодію з іншими дітьми		
7	Стає ініціатором комунікації під час роботи в групах		
8	Проявляє позитивні емоції під час виконання творчих завдань		
9	Демонструє лідерські якості у творчих формах роботи		
10	Швидко адаптується до нових або змінених форм діяльності		

Форма педагогічного спостереження

Мета: Визначити зміни в поведінці учнів експериментальної групи під час проведення занять, спрямованих на розвиток креативності.

Період спостереження: [вказати дати]

Клас/група: [вказати]

ПІБ педагога-спостерігача: [вказати]

Критерій спостереження Спостереження «до» експерименту

Спостереження «після» експерименту

Загальний емоційний фон на уроці

Активність у творчих видах діяльності

Спілкування та взаємодія між учнями

Ініціативність у висловленні думок та пропозицій

Реакція на складні/нестандартні завдання

Поведінка у конфліктних або дискусійних ситуаціях

Залучення учнів із низьким статусом до спільної діяльності

Готовність допомагати іншим

Прояв емпатії, доброзичливості

Зміни в соціальній ролі окремих учнів

Додаток 4

Вправи для розвитку креативності молодших школярів в умовах воєнного стану (в укритті)

Сучасні умови воєнного стану в Україні вимагають від педагогів особливої уваги до створення безпечного, емоційно підтримувального та розвивального середовища для дітей. Перебування в укритті може супроводжуватися тривогою, страхом та напруженням, тому важливо організувати діяльність, яка водночас заспокоює, відволікає, розвиває креативність і сприяє соціалізації учнів. Нижче подано добірку вправ та ігор, які можна легко провести у сховищі, не потребуючи спеціального обладнання.

1. Вправа «Чарівна коробочка ідей»

Мета: активізація уяви, розвиток образного мислення, зниження тривожності.

Хід виконання: учитель уявно «відкриває чарівну коробку», з якої «дістає» невидимі предмети. Завдання дітей – вигадати, що це за предмет, описати його форму, колір, призначення, можливості використання. Після цього учитель «передає коробочку» одному з учнів, і він дістає свій вигаданий предмет.

Питання-підказки:

- «Що ти відчуваєш у руці? Він великий чи маленький?»
- «З чого він може бути зроблений?»
- «Як цим предметом можна користуватися?»

Ефект: переключення уваги, розвиток фантазії, формування відчуття контролю над ситуацією, створення емоційно безпечного простору.

2. Вправа «Тіньовий театр руками»

Мета: розвиток креативного мислення, дрібної моторики, невербальної комунікації; зменшення тривожності.

Хід виконання: учитель використовує ліхтарик або світло телефона та спрямовує його на стіну чи стелю. Діти створюють тіньові фігури руками (тварини, предмети, фантастичні істоти). Інші учасники вгадують, що саме зображено.

Можна запропонувати дітям придумати коротку історію про створену «тіньову істоту».

Питання-підказки:

- «На кого схожа твоя тінь?»
- «Що може робити цей персонаж?»
- «Як він рухається?»

Ефект: тактильне й візуальне заспокоєння, розвиток творчої уяви, підтримка групової взаємодії.

3. Вправа «Коло фантазій»

Мета: розвиток мовленнєвої творчості, навичок імпровізації, соціальної взаємодії.

Хід виконання: Діти сидять у колі. Учитель починає вигадувати історію одним реченням:

«Одного разу в укритті ми знайшли...». Кожна дитина додає одне речення, продовжуючи сюжет. Історія може бути кумедною, фантастичною або пригодницькою.

Варіанти:

- додавати слова на певну літеру;
- вводити героя, який «переходить» від дитини до дитини.

Ефект: підвищення емоційної стабільності, розвиток уяви, тренування навичок слухання та співпраці.